

A VÖRÖS EMIGRÁCIÓ.

AKAPITALIZMUS, a «tőkés kizsákmányolás» e meggyőződéses ellenfelei, a vagyoni és társadalmi egyenlőtlenségek véresszájú ostorozói, a nacionalista eszme kigúnyolói, a világmegváltó forradalom apostolai hamarosan levonják a kudarcok következményeit és igyekeznek beleilleszkedni, szerte az egész világon, de főleg az utódállamokban, a kapitalista gazdasági életbe. A magyar fajtól idegen, de bennük annál nagyobb mértékben meglévő alkalmazkodási képesség és vállalkozási, kereskedelmi hajlam az átvedlést szerfelett megkönnyíti számukra. Segítségükre van Középeurópa labilis közgazdasági helyzete is, amely folyton romló, ingadozó valutáival ezernyi alkalmat nyújt márholnapra meggazdagodni annak, aki üstökén tudja ragadni a szerencsét. «Az Ember» 1923 okt. 31-i számában megjelent «Szlovenszkói levél»-ből idézzük a következő sorokat, amelyek szerfelett jellemzők az említett átváltozásra: «Ismerek névszerint magyar emigránsokat, kik száműzetésük első esztendejében még fix fogadásokat kötöttek Budapestre érkezésük pontos napjára és órájára, később ugyanazok komoly öngyilkossági tervekkel foglalkoztak és ma már viszont egy sokmilliós rövidárkereskedés boldogtalan tulajdonosai. Igazán glóriás elismeréssel kell adózni itt Szlovenszkóban annak az emberi értelmességnek és szemkápráztató ügyességnek, amivel ezek a hontalan magyar emberek itt nyugodt révbe eveztek, egyik napról a másikra bankhivatalnokokból úszómesterekké, tájképfestőkből textilügynökökké és ügyvédekből fuvarozási vállalkozókká vedlettek át». 1923 őszén — ezt maga az emigráns sajtó ismerte el — már szétszóródott és el is helyezkedett a fenti módon Bécestől Chicagóig és Berlinton Munkácsig a világforradalmárok legnagyobb része.

Állammal, társadalmi renddel, kapitalizmussal egyszerre kibékülnek, mihelyt «kizsákmányoló» munkaadókká lesznek, kiválnak a társadalom alsóbb rétegeiből és élvezhetik az államnak a magántulajdont védő hatalmát. Amikor mindezek elérésére alkalmuk és lehetőségük nyílik, az ősi ösztön szavára hallgatva gondolkozás nélkül eldobják a jakobinus-sapkát és fejükre a nyárspolgár kalapját teszik. Egyéb változás nem is történik velük. Belső átalakulásra nincs szükségük, mert hiszen a forradalom, a felforgatás hívei eddig sem azért voltak, mert a társadalmi igazságtalanságokat akarták jóvátenni, hanem önző érdekeikből. Mihelyt az anyagi jólétet forradalom nélkül is elnyerik, nincs többé szükségük a társadalmi rend felforgatására: életcéljaikat már elérték.

Mennyire nem őszinte meggyőződés, belső, ellenállhatatlan lelki kényszer vezette őket emigrációs éveikben a Magyarország elleni akcióikban, azt mutatja egyre növekedő közömbösségük, amellyel anyagi helyzetük javulásával párhuzamosan hidegen, részvétlenül szemlélik azoknak az emigrációs lapoknak a vergődését, amelyekben egykori vezérek az ő forradalmi ideáljaikért még mindig tovább folytatják szelmalomharcukat.

Pedig az emigrációs sajtó 1923-ban már folytonos anyagi nehézségekkel küzdött és fokozott érdeklődésre lett volna szüksége. A főorgánumok közül Az Ember csak április végéig tudott hetenként rendszeresen megjelenni, ettől kezdve már csak alkalmilag hagyta el a nyomdát egy-egy szám. Ugyanekkor feltűnő, napnyi pontossággal, május 3-án végleg megszűnt a Jövő, miután «az emigráció Maecenása», Hatvany Lajos visszavonult és beszüntette a lap segélyezését. Néhány hónappal tovább tudta kihúzni Jászi lapja, mert ennek életét meghosszabbította a Károlyi Mihálytól nyert anyagi támogatás. 1923 novemberében még így is kimúlófélben volt, sok alkalmazottjának fel is mondott, amikor váratlanul újabb pénzüsszeget kapott és így sikerült pár héttel kitolnia összeroppanását. A lap írói, jobb ügyhöz méltó buzgalommal, valóban az utolsó fillér elköltéséig dolgoztak. Az olvasóközönség egyre növekedő közönyén és részvétlenségén azonban megtört az ő elszántságuk is.

Hiába ostorozta ugyanis Göndör azokat az emigránsokat, «akik kint nyugodt exisztenciát alapítottak maguknak, akik vagyont szereztek és jólétben, bőségben és gazdagságban dúskálnak», ezek nem mozdultak meg, hogy áldozatot hozzanak egykori lapjukért. Amikor dec. 16-án utolsó számában a Bécsi Magyar Ujság kénytelen volt bejelenteni megszűnését, a cserbenhagyott vezérek hangulatát ismét Göndör fejezte ki a legjobban, többi társa elfojtott bosszúságának is hangot adva: «Mind den haragunk és keserű szemrehányásunk azoké a tehetős és meggazdagodott emigránsoké, akik sok mindent tehettek volna a katasztrófa elhárítása érdekében és akik ridegen és önző módon elzárkóztak kötelességük teljesítése elől».

Ha már az emigránsok is így elszakadnak vezérektől, érthető, hogy az otthoni magyar munkásság és a szociáldemokratapárt még kevésbé azonosítja magát velük. Annál kevésbé működhetnek ugyanis együtt, mert a szociáldemokratapárt vezetőségének az 1922-i választások óta folytonos támadásokban van része.

Az emigráns vezérek leplezetlen irigységgel tekintenek a magyar munkásság otthoni képviselőire, akik bent ülnek a parlamentben, élvezik a pártbürokratizmus anyagi előnyeit, míg nekik külföldön mindezt nélkülözniök kell. Ezeket okolják most a maguk sorsáért is; azt hangoztatják unos-untalan, hogy a választások alkalmával nem lett volna szabad megegyezniök Bethlen miniszterelnökkel, mert akkor a polgári kormány megbukott volna és — ezt ugyan már nem mondják meg, de a feltételekből így következik — ők győzelmesen hazavonulhattak volna.

Irigységük annál nagyobb, mert megvetik és lenézik az otthoni szociáldemokrata vezetőséget, amelyet maguknál, az elitnél sokkal könnyebb fajsúlyúnak tartanak. Bosszúságuk a legmagasabb fokra azonban akkor emelkedik, amikor hazatér az emigrációból a proletárdiktatúra utáni, néhány napos átmeneti kormány miniszterelnöke, Peidl Gyula és Peyer Károly volt miniszter, akik az emigrációban óvatos visszavonultságban élve nem kompromittálták magukat és így Budapestre érkezésük után a munkáspárt vezetői lesznek.

A gúnyos támadások annál hevesebbek, minél kevésbé akar az otthoni párt az emigráns vezérek szavára hallgatni és segédkezet nyújtani a belső béke felborításához. 1923 júliusában sikerül végre mégis elérniök az emigránsoknak, hogy a magyar szociáldemokratapárt lapja, a Népszava leközi Böhm Vilmosnak egy támadó nyilatkozatát, amely az ország egész közvéleményét annyira felháborítja, hogy a kormány egy hétre betiltja a lap megjelenését. Az emigráció már az óhajtvá várt szakadás bekövetkezését, általános sztrájk proklamálását várja, a polgárháború kitörése helyett azonban a szociáldemokratapárt parlamenti frakciója megnyugtató deklarációt olvas fel a képviselőházban, mire a kormány a tilalmat azonnal feloldja.

A nyugalom helyreállta vak dühre ragadja az emigrációs vezéreket, mert a nyugalom reményeiknek füstbemenését jelenti. Az Ember «Árulók» c. cikkében így ront neki a munkáspárt vezéreinek: «Nem lehet más jelszóval illetni őket, akik megkötötték a magyar munkásság nevében és annak megkérdése nélkül azt a szégyenteljes és gyalázatos, példátlanul erkölcstelen paktumot. Még ma is pirul az arcunk a szégyentől, ha rágondolunk arra a borzalmas és piszkos nyilatkozatra, amelyet a szociáldemokrata parlamenti frakció a magyar nemzetgyűlés házában megtenni elég szemérmetlen és elég gyáva volt. Nyomorult árulók ők, soha senki le nem mossa róluk a gyalázatot»... (aug. 1.) Garami és Buchinger pedig egy nyilatkozatot küldenek be a Népszavához, amelyben elítélik a parlamenti frakció «dealázó» lépését és minden tekintélyük latbavetésével ki akarják kényszeríteni, hogy a budapesti pártvezetőség közölje saját elítéltetését. Ez azonban ellenáll, megtagadja a követelés teljesítését, mire Garami a bécsi Arbeiter Zeitung aug. 11-i számában nyomtatja azt ki.

Ezzel kezdetét veszi egy hallatlan és szinte elképzelhetetlen harc. Az emigráció azt a munkásságot, amelyet a «fehér terror» alól akar felszabadítani, durván támadja a jóhiszeműen gyanutlan és tévesen informált külföldi sajtóban.

De elhagyják az emigráció vezéreit korábbi legodaadóbb híveik is, azok, akikkel emigrálásuk előtt valamikor közös célokért vállvetve küzdöttek. Ezek ugyanis otthon élve más szemmel nézik az eseményeket, mert maguk is bele vannak azokba kapcsolódva s nem igyekeznek mindent a legnagyobb fokú rosszindulat torzító tükrében szemlélni.

Sándor Pál képviselőnek, a magyarországi demokraták egyik

vezérének régi fegyvertársával, Jászival Belgrádban folytatott beszélgetése minden magyarázatnál inkább mutatja útjaik szétválását. A két egykori jóbarát megértetlenül, idegenül áll szemben egymással, ami annál feltűnőbb, minél erősebben jut kifejezésre régi baráti együttérzésük. Sándor Pál rosszalta az emigrációs politikát, mert az egyaránt ártalmára van az országnak, a magyar kormány otthoni ellenzékének, sőt az emigrációnak is és kijelentette, hogy «Magyarországon teljes rend, nyugalom és konszolidáció van». Jászi — saját szavai szerint — «nagyon meglepődött a magyar liberalizmus vezérférfiának ezen nyilatkozatán». Ellenvetéseinek és megkülönböztetéseinek azonban Sándor nem tulajdonított nagyobb jelentőséget, hanem továbbra is dicsérte a magyar konszolidációt és a magyar kormányt, «amely feltétlenül békeszerető politikát folytat és háborúra nem gondol». Az emigráns ezt a kijelentést is «csodálatosnak» találja, barátja azonban — utalva arra, hogy az emigráció mindenféle kontaktust elveszített a magyar földdel — «a magyar emigráció liquidálását, lapjainak beszüntetését, a külföldi propaganda leszerelését tartja szükségesnek». Jászi ismét a földreformmal, Habsburg-kérdéssel stb. hozakodott elő, de maga kénytelen volt bevallani: «Nyilván érvelésem Sándor Pálra semmi benyomást nem tett, sőt ellenkezőleg, aggódó barátsággal óvott attól, hogy ezen az úton tovább menjünk, mert elveszítjük minden kapcsolatunkat a magyar néppel és el fogunk zúlleni».

Az egész beszélgetés azt mutatja, hogy a két ember között mély szakadék van; szavuk még eljut egymáshoz, noha visszhangra nem talál, kinyújtott kezük azonban már nem fonódhat össze. A két egykori jóbarát négy év alatt sokkal messzebbre került egymástól, mint mások ugyanannyi évtized alatt. Az aggódó baráti figyelmeztetések ugyanis nem gyakorolják Jászira a kívánt hatást; őt azok — szavai szerint — mélyen elszomoríták és tanulságul csak azt jegyezte meg magának, hogy «a mai magyar ellenzék még legbátrabban liberális alkatelemében is mennyire alkalmatlan arra, hogy az elnyomott magyar nép felszabadítási ügyét a kezébe vegye». (Bécsi Magyar Ujság 1923. febr. 4.)

1923. végére így az elmúlt évek tapasztalatai mindenkit felvilágosítottak az emigráns vezérek felől. Kiderült, hogy egyetlen otthoni társadalmi réteggel sincs kapcsolatuk. Minden tettük meghazudtolta hamis frázisaikat és elárulta, hogy egyedül a kíméletlen önzés vezeti lépteiket. Kevés számú hívük is kiábrándult, magukra maradtak s ezzel még a látszata is megszűnt annak, hogy egyéni érdekeiken kívül másokért is harcolhatnak.

Érzik maguk is minden idegszálukkal, hogy kikapcsolódtak a magyar életből, hogy a nemzet egészséges organizmusa kilökte őket magából s ők többé abba soha be nem illeszkedhetnek.

Sejtik, hogy ha a forradalmak alatti szereplésük bocsánatra is található otthon, emigráns éveikben egymásra halmozott bűneiket a nemzet soha el nem felejtheti.

Tudják, hogy felesleges teherre lettek és ezt be is vallják.

«Az emigráció meghalt Magyarországra nézve — mondja Göndör. Magyarországon legalább úgy történnek a dolgok, mintha az emigráció nem is volna a világon, tőlünk teljesen, de teljesen függetlenül, a velünk való minden összefüggés nélkül csinálják a dolgokat, csöndes és ujjongó hozzájárulásával hűtlen és nevető örökösainknek, a szociáldemokratá vezérkar jelentékeny többségének.» (Vallomások könyve. 242. l.) Egy-egy csüggedt percükben kitör a panasz belőlük és síró hangon tesznek tanuságot amellet, hogy mennyire tudatában vannak életük teljes céltalanságának: «Nehéz sors az: emigránsnak lenni. Kikerülni a forgalomból, kikapcsolódnai az életből, érezni, hogy minden nélkülünk, tőlünk egészen függetlenül történik, hogy a levegőbe való céltalan belekiabálás a reménytelen sorsunk, hogy mindig mindenhol mindenki számára fölöslegesekek és nehezen elviselhetőkek, viszont könnyen és vidáman nélkülözhetőkek vagyunk, mindig mindenütt tehernek lenni és való-sággal fizikailag érezni azt, hogy csöndesen kimulunk az élők sorából: valahogy ez az állapot, amit úgy hívnak, hogy emigránsnak lenni.» (Göndör i. m. 234. l.)

Ha ez a vallomás a tévelygőknek jobb útra térését jelentené, még talán akadna ember, aki az emigráció megelőző működésében etikai indító okokat tudna felfedezni. De ez az ellágyulás csak pillanatnyi gyengeség. Ha az idegek kissé megpihentek, újból kezdődik a dühödt küzdelem. Az emigráció vezeterei holnapra elfelejtik a ma kibuggyant őszinte panaszokat, ismét magukra öltik a szigorú erkölcsbírák talárját és vadul tovább szórják átkaikat Magyarországra felé.

Magukramaradtan, teljes tudatában elszigeteltségüknek, a jó-hiszeműség legcsekélyebb látszata nélkül működésük többé már nem az életerős fádba belefónódó élődsi növény élete. Eddig, ha élődsi is volt az emigráció, amely gyökereit Magyarországra és az európai munkáspártokba egyaránt beleeresztette, de mégis organizmus volt; tápláló nedvek keringtek benne, amelyek az élet színét kölcsönözték neki, mégha e nedveket a nagy fa rovására szívta is magába. Az elszigetelődés után azonban megszűnt a belső cirkuláció, eltűnt az élet látszata is és az organizmus élettelen testté lett. Útszéli, félrevetett gaz, amely mellett részvétlenül megy el mindenki, de amely még kimulása után sem tudja megtagadni magát és a szétmáló, korhadó testével megfertőzi a környező vidék levegőjét.

1923 óta már csak olyan akcióban vesz részt az emigráció, amelyeknek semmi más céljuk nincs, mint ártani Magyarországnak. Tudatában annak, hogy minden erejével sem képes az események menetét Magyarországon feltartóztatni vagy abba irányítóan ismét bekapcsolódnai, elvakult dühvel támadja tovább az itthoni állapotokat, csak hogy megzavarja az ország nyugalalmát. A siker legkisebb reménye nélkül nem egyedül bosszúvágyból és rosszindulatból teszi ezt; sarkallja őt az a meggyőződése is, hogy a kisententenak tesz ezzel olyan szolgálatokat,

amelyekkel kiérdemelheti annak jutalmát. Szembetűnő bizonyítékok árulják el, hogy meggyőződése s reménykedése nem volt alaptalan. Megkapta a Júdás-pénzt . . .

3. Amerikában.

Az emigránsok utolsó napilapjának, a Bécsi Magyar Ujság-nak 1923 végén bekövetkezett megszűnése nem jelenti tehát még az emigráció teljes liquidálását, csupán a súlypont eltolódását Bécsből.

Középeurópa az emigráció előtt elveszíti eddigi jelentőségét. Amit Jászi hónapokkal előbb, mindjárt Károly király második visszatérési kísérlete után felismert, azt most már a többi emigráns is belátja. Belátják, hogy Magyarország sorsa többé nem balkáni szomszédainak kénye-kedvétől függ, hanem az általános európai problémává lett magyar kérdés a nagyhatalmak valamennyiét érdeklí és hogy ennél fogva mitsem ér egyedül a kisententet lovalni fel ellene, hanem elsősorban a döntő szerepet játszó nyugati államok közvéleményét kell szembeállítani vele. Megértik, hogy ezt a feladatot nem lehet többé Bécsből elvégezni, hanem magukat a nyugati államokat kell felkeresni.

Mínthogy pedig a tervezett propagandára a britt birodalom megfontolt, józan közvéleménye nem alkalmas terület, a könnyen befolyásolható északamerikai Egyesült-Államokra vetik magukat. Ennek lakosságát ugyanis politikailag jórészt iskolázatlannak gondolják, amely alig-alig ismeri Középeurópa speciális viszonyait s amelyre így jól megválasztott jelszavakkal ők, «a szabadságjogok és demokrácia bajnokai» könnyen mély hatást gyakorolhatnak. Két más körülmény is vonzza őket ide. Egyrészt számítanak a több százezernyi kivándorolt magyar megnyerésére, másrészt pedig meg akarják hiúsítani, hogy Magyarország gazdasági újjáépítését lehetővé tevő népszövetségi kölcsön az amerikai pénzpiacon elhelyezést találjon.

A magyar kormány a fenyegető valutaromlást, amely a békebeli koronát egykori értékének 17.000. részére süllyesztette alá s az ezt nyomon követő szörnyű gazdasági krízist rég meg akarta már szüntetni, a háborúban és forradalmakban megrendült ország erejével azonban erre nem volt képes. A gazdasági újjáépítést csak külföldi kölcsönből remélhette, ehhez pedig — a jóvátételi kérdések rendezetlensége miatt — a Népszövetség hozzájárulása volt szükséges. A magyar ügynek itt két pártfogója volt: Anglia és Olaszország s két ellenfele: Franciaország és a kisentente. Ausztria rég megkezdhette már gazdasági életének rekonstrukcióját, amikor Magyarország ügyében a szembenálló felek még mindig nem tudtak megegyezni. Hónapokon, sőt éveken keresztül vajúdott a kérdés, anélkül, hogy Magyarország kérése meghallgatásra talált volna. Minden erejével ellenezte azt a kisentente, amely Magyarországon csak felfordulást, zavart, nyugtalan-ságot akart látni, a gyengeség e jeleit, mert félt a megerősödött, békés

erejét szabadon fejleszthető nemzetől. A kisentente protektora, Franciaország, amely közvetlenül egyáltalán nem volt érdekelve a magyar gazdasági életben, eleget tett védence óhajának és mindannyiszor vétót mondott, valahányszor a magyar kölcsön ügye szőnyegre került.

De mert remélni lehetett, hogy a Népszövetség nem fogja mindig egyetlen érdekcsoport óhajainak megfelelően intézni ezt az ügyet és egyszer mégis hozzá fog járulni a kölcsön engedélyezéséhez, az emigráció erre az eshetőségre Amerika közvéleményét jóelőre magyarellenes irányban akarta befolyásolni. A kisentente érdekeinek megfelelően tehát a háttérben óhajtotta elgáncsolni a kölcsön ügyét, ha a francia kormány az angol nyomás alatt engedni kényszerül.

Az amerikai közvélemény megnyerése így két nagyon fontos, szinte egzisztenciálisnak nevezhető okból is szükséges volt. A feladat elvégzésére az emigráció legkonokabb vezére, Jászi, minden rendelkezésére álló energiát felhasználta. Azonkívül maga is vállalkozott arra, hogy személyesen fogja ott a munkát irányítani, sőt csatasorba küldötte a legnagyobb ágyút, gróf Károlyi Mihályt. Az egész emigrációval együtt vállalta a kockázatot, amelyet a korlátolt mágnás újabb szereplése, szabadjára hagyása jelenthet, mivel arra számított, hogy Károlyi nevével a gyanutlan amerikai magyarságot félre lehet vezetni. Meg akarták ismételni Károlynak háborúelőtti propaganda-körútját s szerették volna kezük közé kaparítani azt az akkor gyűjtött nagy összeget, amely az Egyesült Államok háborús tilalmi folytán még mindig Károlyi néven deponálva hevert az egyik amerikai bankban.

Északamerikába azonban nem egykönnyen lehetett az emigránsoknak kijutniok. A kíméletlen szigorral végrehajtott bevándorlási tilalmak és a forradalmi agitátorokkal szemben tartózkodó magatartást tanúsító amerikai hatóságok egyaránt elháríthatatlan akadályokat vontak eléjük. 1921-ben pl. több emigráns vezértől megtagadta az amerikai konzulátus Rómában a beutazási engedélyt. Így tehát az emigrációnak valósággal hadrendbe fejlődve kellett végrehajtania a nagy betörési kísérletet.

Legelsőnek egy politikailag teljesen szintelen ember jelenik meg az újvilágban, dr. Török János, aki 1921-ben róm. kath. lelkésznek mondja magát. Egyesek szerint rejtélyes módon játssza ki az amerikai hatóságok éberségét a partraszállásnál, mások szerint viszont jugoszláv diplomáciai útlevele nyit előtte szabad utat. Bármiként is volt, addigi élete azt bizonyította, hogy az emigráció jól választott, amikor őt ítélte a legméltóbbnak az úttörő szerepére.

Apja Toch Adolf kereskedelmi utazó volt s ő csak 1910-ben, 20 éves korában keresztelkedett ki. Róm. katolikus lett, sőt papi pályára lépett, de rövidesen már a görög-katolikus egyházba lépett át, mert úgy találta, hogy ennek az egyháznak a hierarchiájában gyorsabban juthat fölfelé. 1917-ben ismét róm. katolikus, majd mint táborigyőrök lelkész megízlelte a háborús élet gyönyöreit. Sikkasztásokat követett

el, amelyek miatt letartóztatták, miután már előzőleg kémkedés gyanuja alatt állott. A forradalom szabadította ki börtönéből, a forradalom bukása után pedig Bécsben kereskedéssel és csempészéssel foglalkozott.

Ilyen előélet után az volna a csodálatos, ha nem tudott volna Amerika földjére lépni. Itt már 1921 jan. 7-én a kommunista «Előre» nagy cikkben számol be működésének eredményéről: a newyorki munkásság tüntet a magyarországi fehér terror ellen azon a gyűlésen, amelyen dr. Török kath. pap mond nagy beszédet. A körmönfont kalandor háborítatlanul vezeti félre az embereket, mert ezek önkénytelenül is meghajolnak egyházi ornátusa előtt. Azt ugyanis nem tudják, hogy a római szentszék 1921-ben azonnal utasította az amerikai püspököket, hogy tiltsák el a reverenda viselésétől. Különben is, ő nem jön erre zavarba. Püspöknek adja ki magát, mégpedig majd protestánsnak, majd ismét görög-keletinek. Úgylátszik, ezt az utóbbi egyházat különösen alkalmasnak találta szélhámoskodásaira. Egyszer rutén, máskor görög püspök, majd 1925-ben vakmerőségében visszamegy Európába is azzal a feltett szándékkal, hogy otthon, Csehszlovákiában valóságos püspökséget szerez magának. A «New Jorski Dennik» tót hirlap 1925 márc. 17-i számában erélyesen tiltakozik e kísérlete ellen s megírja róla, hogy zsidó s amellet több egyháznak is a tagja. A cseh kormány azonban e leleplezés dacára sem szakít vele, sőt 1926-ban pénzzel ellátva küldi vissza Clevelandba.

Az első pionir-munkát az emigráció számára ez a kiváló férfiú, kinek életét a fenti néhány adat csak szerfelett vázlatosan adja elő, sikerrel végzi el. A «fehér terror» elleni tiltakozó gyűléseket éppen úgy megszervezi, mint a magyarellenes hazug ujságcikkeket is el tudja helyezni a különböző lapokban, miközben egyéb teendői mellett Pittsburgban mint telekügynök működik.

E mindenre kapható szélhámos után ismét egy papiruhás emigráns következik. Bár ennek neve már egyaránt jólismert az otthoni és az amerikai magyarság előtt, az emigrációs politikusoknak még nem a legexponáltabbja. Hock János, a szennyes életéről hirhedt népszónok képviselő, akinek reverendája és Jászi barátsága megszerezte a forradalmi «Nemzeti Tanács» elnöki méltóságát is, az emigráció első éveiben aránylag visszavonultan élt, mintha csak nagyobb úttörő feladatra tartogatták volna. Amerikába már 1921-ben szeretett volna kijutni, a State Department azonban a román charge d'affaires, Lahovary közbenjárása dacára sem adta meg neki a beutazási engedélyt. Így csak a következő évben sikerült cseh útlevelemmel bejutnia Amerikába, ahol hozzácsatlakozik Török János. Ez Hockot most már mint titkárja kíséri körútján és segédkezik neki a népgyűlések megrendezésében. Mert Hock csak ezeken szólalhat fel; az amerikai katolikus papság ugyanis egyértelműen tiltakozott az ellen, hogy a templomokban is felléphessen és az egyházi szószéket használja fel agitációja színhelyéül.

A körút nem hozza meg a várt és remélt eredményt. Sem pénz-

ügyileg, sem politikai hatásaival. A magyar kolóniák csekély megértést tanúsítanak Hock elkopott frázisai iránt. Az 1923 jan. 21-iki nagy népgyűlésen Chicagóban mindössze 250—300 ember jelenik meg, a Keleten, Los-Angelesban és S.-Franciscóban pedig még szegényesebb az eredmény. Clevelandba pl. nem is hívják meg, már előre biztosnak látván a kudarcot. Ilyen csekély részvételre találva, Hocknak nem sikerül megvalósítania az emigrációnak azt a kalandos tervét, hogy 10.000 magyar bányász, mintegy elit-gárda megszervezése után az amerikai magyarság kiáltsa ki a magyar köztársaságot és így borítsa fel otthon a helyzetet. Nem sikerül, mert a szociáldemokrata és kommunista szervezetekbe tömörült munkásság nem találja elég radikálisnak ezt a tervet, a polgárság pedig hátatfordít a hazaárulóknak.

Még a népgyűlések kevés számú résztvevője sem hajlandó nagyobb anyagi áldozatokra. A banketteken rögtönzött gyűjtések eredményei, a néhány száz dollárnyi végösszegek legfeljebb csak a rendezés kiadásainak fedezésére elegendők; mert pl. a newyorki bevétele a kiadás alatt maradt. Nem ismétlődött tehát meg a háború előtti körút eredménye, az amerikai magyarság tanult az otthoni eseményekből és nem támogatta áldozatkészségével a bizalmával egyszer már visszaélt forradalmárokat. Hock így 1923 júliusában pénz nélkül tér vissza Európába.

A sikertelenség okát Jászi és az emigráció vezérkara egyaránt abban találja, hogy Hock a polgári elemek megnyerésére törekedett és nem igyekezett meghódítani a szocialistákat és kommunistákat. Ezért Hock arra kap most megbízást, hogy ezekkel keresse az együttműködést. A polgárság és kommunisták közt válaszüton álló emigráció — nem először — a baloldali ösvényre lép tehát. Ezzel a vörös utasítással tér vissza azonnal, 1923 őszén, Hock Newyorkba és ekkor már odautazik Jászi is, akinek román diplomáciai útlevele és a csehszlovák köztársaság elnökétől, Masaryktól nyert ajánló sorai jelzik, hogy kiknek az érdekében kelt át az Óceánon. Utnakindulása előtt Jászi még gróf Károlynak is megadta a szükséges utasításokat. Ezek az utasítások úgy szóltak, hogy Károlyi menjen Angliába és ott igyekezzék esetleges társadalmi összeköttetéseit felhasználva az emigráció érdekében tevékenykedni, amíg csak el nem érkezik az ő amerikai útjának is az ideje.

Károlyi 1923 júniusában indult egy teherhajón a gravosai kikötőből London felé. Elutazása Dalmáciából nem ment simán. A behajózásakor a hitelezők megrohanták csomagjait, vissza akarták azokat tartani adósságai fedezetéül és a kiegyezés csak nagynehezen, az utolsó pillanatban sikerült. Angliába Károlyi cseh útlevelére azzal a feltétellel kapott beutazási és kétheti tartózkodási engedélyt, hogy tovább utazik Kanadába. Londonban egy Panast nevű cseh bankárnál szállott meg és Benes cseh külügyminiszter közbenjárására hosszabbított meg tartózkodási engedélye az év végéig.

Károlyi erre a cseh támogatásra méltó is akart lenni. Állandóan csehekkel érintkezett, továbbá Seton-Watsonnal s azokkal a publicis-

tákkal, akiknek kapcsolatai a kisententével jólismertek. A Labour Party kormányának hivatalbalépte őt is, emigráns társait is nagy reményekkel töltötte el; valamennyien biztosra vették, hogy a magyar kölcsön megadásának feltételül a munkáspárt a konzervatív magyar kormány visszalépését fogja megszabni.

Ezalatt az idő alatt Hock és Jászi elszántan agitáltak Amerikában.

Jászi az angolul beszélők előtt tartott mintegy 50 előadást, Hock pedig a magyar tömegeknek szónokolt. Jászi — saját szavai szerint — ismerteti «Magyarország irtózatosszenvedéseit és azt a nagy veszedelmet, amelyet a mai terrorista diktatúra jelent Középeurópa békéje és kultúrája szempontjából» (Az Ember, 1924 jún. 29.), azonkívül, számítva arra, hogy az amerikai közvélemény nincs tisztában az új Középeurópa összekuszált viszonyaival, amit eddig Bécsben csak frázisokba és mellékmondatokba dugva propagált, azt most már nyíltan, leplezetlenül hirdet.

Nem titkolja, nem takargatja, hogy a kisentente megfizetett ügynöke és a csehek dunai-konföderációs tervének reklámhirdetője. Álarcát az amerikai közönség előtt végleg elveti. Sikert azonban nem arat. Ugyanis gyenge szónok, nagyhangú, a tudományosság színében tetszelgő, de valójában csak tudakos, absztrakt előadásait, ideges, kapkodó mondatait pedig az University of Chicago önképzőköre, vagy a St. Louis-i egyetemi ifjúság unatkozva hallgatja, meg sem érti.

Több eredményt mutathat fel társa a szocialisták és kommunisták meggyerése terén; nem ugyan Newyorkban, hanem a Középnjugaton és Keleten. Hock a szocialistákkal a teljes megegyezést minden akadály nélkül nyélbeüthette, a kommunisták azonban huzódoztak. Ezek az osztályharc és proletárdiktatúra elveihez mereven ragaszkodva visszautasították a formális szövetkezés gondolatát, azt hangoztatva, hogy nekik mindegy, vajjon Horthy vagy Károlyi uralkodik-e. Ellenben készeknek nyilatkoztak az emigrációs mozgalmak anyagi támogatására. Remélték ugyanis, hogy a «polgári» emigránsok segítségével még könnyebben tudják majd amerikai útlevelekkel Magyarországra küldeni agitátoraikat.

A kommunisták húzódozása tehát inkább csak elvi jellegű volt; a gyakorlatban vállvetve fordultak Magyarországra ellen. Kitűnt ez akkor is, amikor a polgári emigránsok és a kommunisták együtt szerepeltek a népgyűléseken. Az 1924 jan. 27-én Chicagóban tartott népgyűlésen Hock a nyilvánosságnak már a megegyezésről és együttműködésről számolhatott be. Bejelentette beszédében, hogy a szocialisták teljes odaadással fogják támogatni akciójukat és örömmel állapította meg, hogy a demokratákkal, radikálisokkal és szocialistákkal a kommunisták is együtt tartanak. Ő ugyan nem mehet olyan messze — mondotta — mint a kommunisták, de ezek tovább fejleszthetik az oktobristák megkezdett művét. Beszédében ezzel a hasonlattal jellemezte, mennyire érdeke a kommunistáknak is, hogy támogassák a polgári emigránsokat.

Ha valaki egy létrán fel akar menni, ezt csak fokenként teheti, mert egyszerre nem juthat a tetejére! Így tehát közös erővel kell megbuktatni a magyar kormányt, hogy ezen első fok elérése után tovább hatolhassanak. A bolsevikiek vezére, Leowy Ármin is felszólalt a népgyűlésen és elismerte, hogy baráti jobbot fogtak Hockékkal, hangsúlyozta azonban, hogy ők «nem állnak meg ott, tovább mennek, hadd készítsék elő Hockék az utat».

Az emigráció és a kommunisták együttműködése dokumentálódott a két hét múlva St. Louisban megtartott népgyűlésen is. Erről az ottani magyar nyelven megjelenő lap, a «St. Louis és Vidéke» 1924 febr. 8-iki számában «Az októbrista eszmék diadala» c. cikkében, amely Hockot és Jászit elragadtatott hangon ünnepelte, a következőket írta: «Felemelő látvány volt tapasztalni, hogy a demokrata, a radikális-progresszív, a különböző szocialista és kommunista árnyalatok harmonikus összhangba olvadtak, ami örök dicsősége marad St. Louis magyarságának». Majd kiemelte Hocknak, «az októbrista mozgalom apostolának» beszédéből azt a fejtegetést, amely szerint «minden árnyalat részt vehet a köztársasági mozgalomban, anélkül, hogy speciális elveit feladja».

A szocialisták és kommunisták megnyerését Hock tehát eredményül könyvelhette el. Munkáját lehetővé tette, hogy ekkor már, 1924 elején, számos emigráns volt Amerikában, akik Hocknak kezére jártak. Ezek Bécsből legtöbbször osztrák interim-útlevelel jutottak ki, amelyre délamerikai vízumokat szereztek és azután Délamerikából felhúzódtak az U. S. A. területére. Jászi körútjakor Newyorkban már szervezetekbe is tömörültek, így megalakították «a magyar mérnökök szociális szervezetét» és «az októbrista republikánusok körét».

E jellemtelen kalandorokról maga Hock így nyilatkozott Jászihoz intézett korábbi levelében, amely a konzervatív magyarok kezébe jutva, ezek azt az «Otthon» (At home) című chicagói lap 1924 jan. 27-iki számában facsimilében közzétették: «Amerikában minden tíz emigránsból kilenc és fél svindler. Ahány magyarral szóbaállsz, az mind másként beszél. Abszolúte megbízhatatlanok s ami fő, egymást kölcsönösen legazemberezik és a legtöbbnek közülük igazsága van». Ezek segítségével éri el célját Hock, a kommunisták szövetsége azonban elfordítja tőle a polgárokat. Még azok közül is sokat, akik előbbi körútján rokonszenvet árultak el az emigráció ügye iránt. Los Angelesben már tökéletes kudarc éri, ugyanígy St. Franciskóban is, sőt amikor 1924 tavaszán visszatért Chicagóba, akkor a korábban az ő pártján lévő «Chicagói Magyar Tribune» sem foglalkozik vele s a társasvacsorákon csak néhány ember jelenik meg.

A mérsékeltebb elemek elvesztésével drágán fizette tehát meg a kommunisták szövetségét.

A polgári elemek támogatásának ez az elvesztése az emigráció és a kisentente részére annál súlyosabb csapás, mert 1924-ben már

aktuálissá lett a magyar kölcsönnek az amerikai pénzpiacon való elhelyezése.

Amikor az előző év végén mutatkozni kezdenek annak jelei, hogy a Népszövetség hozzájárul a kölcsön felvételéhez, Jászi-Hock amerikai körútjával egyidejűleg az emigráció Európában még egy újabb rohamra indul Magyarország ellen. A régi recept szerint erős sajtótámadást kezd a magyar kormány ellen. Csodálatos módon egyszerre megint pénzhez jut. Végelgyengülésben már-már kimúló lapok megint életre kelnek, sőt újak is támadnak. Ha nem volna kisentente a világon, s ha nem tudnók, hogy ennek egyik régi fegyvere a magyarellenes sajtópropaganda, alig-alig lehetne megmagyarázni ezt a bámulatos fordulatot.

Amikor Bethlen miniszterelnök a kölcsön kieszközlésére 1923 decemberében Párizsba jön, itt dec. 9-én azonnal megjelenik magyar és francia nyelven egy emigrációs lap, a «Párizsi Ujság, Journal hongrois de Paris», hogy «a magyar ügyekkel foglalkozó Népszövetség francia nyelven vegyen tudomást a magyar ügyekről». (Az Ember, 1924 jan. 6.) Az új lapnak — amely beköszöntőjében vezérelveül «a tiszta, egyszerű és becsületes politikát» tűzi ki, úgymint «az emberiség szabadabb, szebb, emberségesebb jövőjéért harcolni, küzdeni a békéért s a reakció ellen» — a szerkesztője Halmi József, a proletárdiktatúra alatt a «Vörös Katona» munkatársa, majd az egyik vörös hadtestnek rendőrségi népbiztosa, aki ebben a működésében több embert végeztetett ki és sok pénzt rabolt el. Mint emigráns éveken keresztül a «Bécsi Magyar Ujság» egyik legvéresebb szájú cikkírója, 1923 elején azonban, a depressziós időkben a megvetett «burzsoa-izlés» kiszolgálásával kereste meg kenyerét. «Halmi József riportlapja» című füzetében prostitúciós történeteket és a félvilági mulatóhelyek botrányait beszélte el, meztelen táncosnőket interjúvolt meg, szóval alaposan készült arra, hogy eddigi életére feltéve a koronát, fenkölt tollával egy magas színvonalú politikai lap szerkesztője legyen Párizsban.

Az ujság nem titkolja kisentente eredetét és nyíltan megmondja, hogy a kisentente francia barátjának, Eisemann tanárnak útmutatásait kell követni. Magyarország felől a jólismert emigrációs vádak ismétli el nagy «felvilágosító» cikkében: Magyarországon nincs jogbiztonság, sajtószabadság, gyülekezési jog, ellenben munkásüldözés van. Ezek alapján felhívja a népszövetségi tanácsot, hogy ne adjon Bethlen miniszterelnöknek kölcsönt és gondoljon arra, hogy «olyan embernek adná kezébe, aki Magyarországnak eddig csak ártott és ezután sem fog soha használni». A Népszövetség nem követi Halminak «jószándékú» tanácsait, ellenben a párizsi rendőrség figyelmessé lesz a kommunista múltú szerkesztőre. Betiltja lapját, úgyhogy az a második számmal meg is szűnik, őt magát pedig, amikor kisentente-protektoraiban bízva nem akar engedelmessé válni, megfenyegeti, hogy Tuniszba fogja deportálni. Erre Halmi sietve távozik Párizsból.

A párizsi kudarc után az emigráció és a kisentente kénytelen-

kelletlen megint csak a béketűrő, mindenre szemethúnyó Bécsbe tér vissza. Itt Göndör Ferenc kis lapja, az 1923-ban néha-néha alig havonta megjelenő «Az Ember» 1923 dec. 30-tól egyszerre ívformájú alakot ölt s ettől fogva 1924 őszéig pontosan megjelenik hetenként, egyidejűleg pedig «Bécsi Kurir» címen 1924 januárjában új hetilap is megindul.

Ez az új lap nagy apparátussal kezdi meg működését. A bécsi központon kívül, ahol a felelős szerkesztő dr. Zilahi László, a Szamuely-véstörvényeszk elnöke, prágai, jugoszláv és párizsi szerkesztőket is szerződttet, az utóbbi helyen Bölöni Györgyöt, Jászi kebelbarátját. A lap iránya egyenes folytatása a megszűnt «Bécsi Magyar Ujság»-énak. Benes cseh külügyminiszternek Magyarországhoz intézett azon szerény követelésére építi tehát létjogát, hogy a magyar nép saját érdekében kergesse el a Bethlen-kormányt és alakítson demokratikus kormányt, amelyben az emigránsok is képviselve vannak, azaz a budapesti konzervatív kormány eltávolítását tűzi ki végső célul. E cél érdekében folytatja elődjének vádjait, amikor pl. azt állítja, hogy Magyarország kijátsza a trianoni szerződést, mert ott 6—21 év közt mindenki katona (8. sz.), e cél érdekében adat tanácsot kisentente politikusok által, mint pl. azzal a cseh-szlovák képviselővel, aki azt ajánlja Magyarországnak, hogy a cseh közigazgatási beosztás és reform átültetésével szervezkedjék újjá és a cseh mintára pártszervezeteit osztályalapon építse ki (6. sz.) s ugyancsak a régi nyomokat követi, amikor a magyar kisebbség helyzetéről egy jugoszláv politikus azon nyilatkozatát közli, amely szerint annak semmi baja sincs, csak a budapesti rezsim izgatja egyre. (1. sz.)

A régi, jólismert szavak és az unalomig megismételt fogások ezek. Új benne az a lépten-nyomon elárult, nem is titkolt törekvés, hogy a népszövetségi kölcsön megakadályoztassék. Ezért hangzik fel minduntalan, hogy csak demokratikus állam kaphat kölcsönt, hogy a Labour Party vétót emelt a magyar kölcsön ellen, mert azt csak demokratikus kormány nyerheti el s hogy inkább ne is engedélyezze a Népszövetség azt, ha a konzervatív kormányrendszer át nem adja helyét nekik. Nemény Vilmos, a lap jugoszláviai szerkesztője, hamarosan ki is dolgozza a kormányváltozás tervét. E szerint az utódállamokkal való megegyezésen nyugodhatván csak Magyarország jövője, e megegyezés létrehozására pedig csak az emigráció lévén képes, előkészítésül az emigrációt kell egyesíteni. Ennek elvégzése után kell megvalósítani az új programot, nevezetesen az országgyűlés feloszlatását, új országgyűlés választását, amely az államformáról is döntene, azután a földreformot — természetesen Jászi régi elképzelése szerint — majd a szociális reformokat — bizonyára a kommunizmus felé hajló elgondolásban.

A jugoszláviai emigráció egy kiáltványban fel is hívja a többi országban élő társait a csatlakozásra, a kivitelre azonban már nem marad ideje, mert a kölcsön ügye végleg elintéződván, a «Bécsi Kurir» is beszünteti működését.

Tovább él újabb felelevenített alakjában Göndör Ferenc lapja,

mert ez moszkvai pénzből is kap támogatást. A Komintern és Kun Béla utasításainak megfelelően ugyanis a kommunisták, látván, hogy kívülről nehezen megy a kommunista sejtek megszervezése, bent az országban, sőt a szakszervezetekben és magában a szociáldemokrata pártban kezdődő agitációval igyekeztek lábukat megvetni. Óvatosan nem is nevezték magukat kommunistáknak, tagadtak minden orosz összeköttetést s csak mint a szociáldemokrata párt és a szakszervezetek vezetőségének ellenzéke léptek fel. Ennek a pártnak a szószólója lesz «Az Ember» és miközben kinevezi a párt vezérét, Vági Istvánt «a munkásság igazi képviselőjének», a leghevesebben támadja a szociáldemokrata pártvezetőséget.

Milyen éles hangon folyt ez a kritika, azt abból is megítélheti az olvasó, hogy e támadásokra a szociáldemokrata pártnak 1924 húsvétján Budapesten ülésző országos kongresszusa szükségesnek látta az emigráns támadásokat a következőképpen visszautasítani: «Meg kell bélyegeznünk «Az Ember» című bécsi lapnak a magyar munkásmozgalom, a «Népszava» és a pártmozgalom élén álló elvtársak ellen intézett durva és minősíthetetlen hangú támadását. Meg kell mondanunk, hogy «Az Ember» című lap szerkesztőjével a magyar munkásmozgalomnak semmiféle közössége nincsen; Göndör Ferenc lapjában a Népszava munkatársait, a párt vezetőit és a magyar munkásmozgalom itthonmaradt minden harcosát példátlan durvasággal, a legsúlyosabb harcok közepette megtámadja. Göndör Ferencnek erre a támadására nem lehet más válasza a pártgyűlésnek a maga osztatlan egységében, mint hogy megvetését és felháborodását fejezi ki felette. A párt minden erejével és harci készségének teljességével viszi a harcot a közszabadságok helyreállításáért. Ennek a harcnak a győzelmes vitelét kockáztatják mindazok, akik hasonló minősíthetetlen és rosszindulatú támadásaikkal a munkásmozgalmat gyöngíteni és diszkreditálni igyekeznek. Ezekkel szemben a magyar munkásság csak a legmélyebb megvetését fejezheti ki».

A népszövetségi kölcsön lehető megakadályozása és a szélsőbaloldali Vági-párt támogatása, «Az Ember» 1924-iki két fő program-pontja tehát tulajdonképpen nem is független egymástól. A kommunisták készenlétbe helyezése otthon a második lépés, amely a kölcsön meghiusulása után remélt felfordulást és zavart azonnal követni fogja. Mindenesetre jellemző, hogy a polgári és kommunista emigráció — mihelyt csak tér nyílik az akcióra — mily hamarosan megtalálja az együttműködés lehetőségét, Amerikában éppen úgy, mint az óvilágban.

Az első akción, a kölcsönnek a magyar kormány bukását jelentő elgáncsolásán az elhatározó percben minden emigráns dolgozik. Garami Ernő Londonba siet, hogy az uralmon levő Labour Party-t — saját szavai szerint — informálja Bethlenről, aki a kölcsön ügyében ott tárgyalásokat folytat, sőt — mint eldicsekedett — bemártja a magyar kormány fejét a liberális pártnál is. Az emigrációnak és a kisententenak akadnak különben a már hazatért emigránsok között is hívei. Peidl

Gyula képviselő Károlyi hívására hasonló információk nyújtása végett szintén Londonba utazik Vámbéry Ruzstemmel együtt. Károlyival ugyanis Mac Donald, ismervén a magyar gróf kommunista kapcsolatait, nem állott szóba és ezért Károlyi ártatlanul a szociáldemokratapárt egyik vezére mögé akar húzódni. Peidl és társai azonban hosszú orral kénytelenek hazatérni, mert az «elvtársuknak» nevezett angol miniszterelnök nem fogadja őket.

A Magyarország pénzügyi szanálásának megakadályozására kezdeti harc eredménytelen volt tehát. Kudarc érte az emigrációt Amerikában és Európában egyaránt. Még csak egy, ezzel kapcsolatos akcióról kell beszámolnunk, Károlyi útjáról. A kölcsön egy része az amerikai pénzpiacon később kerülvén kibocsátásra, maradt még egy reménysugár az emigráció számára, hogy árthat Magyarországnak. E szalmaszál után is kinyújtotta hát kezét és az asztalra vetette fő ütőkártyáját, Károlyit.

Jászi utasítására először Károlyiné utazott ki, hogy férjének útját előkészítse. Jászi ugyanis úgy találta, hogy a népköztársasági elnök felesége, a «demokrata» grófnő érdekes egyénisége a nőkultuszban felnőtt amerikai tömegek rokonszenvét könnyen megnyerheti az emigráció ügyének. Ebben a számításában is csalódott.

Menken, az «American Security League» antikommunista egyesület elnöke Károlyiné deportálását követelte vörös összeköttetései miatt s ez már magában sem volt jó ajánlólevél. Károlyiné környezete pedig csak még jobban megerősítette az amerikai polgárságot gyanújában. Szerényi Simonon, az emigráns ujságírók tipikus képviselőjén kívül a sajtó munkásai között legbuzgóbb híve a kommunista Lékai-Leitner János volt. Ugyanaz, aki a háború alatt Tisza ellen merényletet követett el, majd emigráns korában egyebek közt «Ember» címen egy drámát írt (német fordításban megjelent 1923-ban, Konstanzban), amely a vérfertőzés és egyéb hasonló, emigráns tollhoz méltó drámai requisitumok között Kun Béla istenítését tartalmazta, most pedig a kommunista «Új Előre» ujságnak volt Lassen álnév alatt dolgozó munkatársa. Ennek láttára elsősorban Gerardné, az U. S. A. berlini követének felesége törölte magát a fogadóbizottság névsorából s az ő példáját mások is követték.

A kommunista összeköttetések emléke Károlyinét különben egész útjában zavarta. Az 1924 nov. 29-iki chicagói népgyűlésen pl., amelyen mindössze 150 ember vett részt, dr. Eisner ügyvéd egyebek közt azt kérdezte, hogy férje miért bocsátotta szabadon Kun Bélát? Mondanunk sem kell, hogy Károlyinének erre adott válasza semmiképpen sem elégtette ki a hallgatóságot.

Ha már Károlyiné útja is fiaskóval járt, szinte kétségbeesett kísérletnek látszott Károlyi körútja, amely azt nyomon kísérte. Szinte nem is volt értelme, miután az amerikai hatóságok csak szólásszabadsága korlátozásának feltételével engedélyezték beutazását. Szerfelett jel-

lemző, hogy a külügyi hivatal a tilalom kimondását Károlynak nem Magyarországon viselt dolgai, hanem később, más országokban elkövetett tettei miatt találta szükségesnek. Az megint más lapra tartozik, hogy Károlyi ezt a kötelezettségét is megszegte és mégis csak próbált agitálni. Igaz viszont, hogy máskor meg a mély hallgatás leplebe burkolódzott. Pl. akkor, amidőn a konzervatív magyarság lapja, az «Amerikai Magyar Népszava» 1925 jan. 9-iki számában a háború előtt gyűjtött pénz felől érdeklődött s egyebek közt ezeket kérdezte:

«Hajlandó volna-e a gróf úr megragadni ezt az alkalmat, hogy hírlapilag elszámoljon a magyarországi függetlenségi párt részére gyűjtött pénzről? Úgy tudjuk, nem volt alkalma annakidején ezt arra a célra fordítani, amire az amerikai magyarok adták. A gróf úr nevén volt 37.004 dollár, ebből a háború alatt kivett 20.694-t, mire fordította ezt? Mi készítette a gróf urat arra, hogy még a gyűjtés idején Kunfinak, az akkor radikális szocialistának a gyűjtött pénzből 5.000 dollárt adjon? Mi indította rá, hogy az «Előre» című lapnak, mely már abban az időben is szélsőséges volt, 1000 dollárt adjon? Mi a gróf úr mondanivalója arra a hírre, hogy a gróf urat és a többi emigránsokat a cseh kormány anyagiilag támogatja? Mi igaz ebből?» E kérdésekre a nemes grófnak egyszerre eszébe jutott hallgatási fogadalma és nem adott feleletet.

Hiábavalónak bizonyult az egész emigráció nagy reklámhadjárata Károlyi mellett — jellemző, hogy Károlyi egyik hű munkatársa, a korábban említett Török János, napokig lakott nála — az senkit sem vezetett már félre. Hiába szedték össze erejüket az emigránsok és igyekeztek belekapni az események kerekébe. Sikertelenségüket mutatja amerikai lapjuknak sorsa is. A Szerényi Simon szerkesztésében hetenként megjelenő «Newyorki Magyar Hírlap»-ot mindenképpen szerették volna napilappá átalakítani. Azt hitték, hogy Károlyi nevének akkora varázsa lesz, hogy ezt a céljukat játszva elérhetik. Csalódtak. Hiába bocsátottak ki részvényjegyzési felhívásokat, a magyar közönség nem reagált azokra, úgyhogy a lap rövidesen végleg kimult.

Mindamellett egészen eredménytelen még sem volt Károlyi útja. Ez az út ugyanis egyrészt végleg tisztázta, hogy még a legnagyobbfokú magyarelles propaganda sem tévesztheti meg Amerika közvéleményét, mert a newyorki tőzsde a kibocsátásra kerülő magyar kölcsönt néhány nap alatt túljegyezte; a kudarc tehát intő példaul szolgálhatott az emigrációnak.

Valóban úgy tűnt fel, mintha az emigráció vezére, Jászi is belátta volna ezt és látszólag felhagyva eddigi nagyarányú tevékenységével, oly sok kudarc után a csendesebb életbe óhajtott volna visszavonulni. Az amerikai oberlini collegiumban, egy cseh kapcsolatairól közismert harmad-negyedrangú főiskolán a szociológia segédtanára lett 1925 októberében. Ezt az állást cseh barátai eszközölték ki neki, hálából emigrációs működéséért.

Másrészt Károlyi útja anyagilag nem volt meddő, nem ugyan az

emigráció, hanem a saját számára. Felesége ugyanis, egy kalandjairól hirhedt Strassburger nevű amerikai bankár titkárnője gyanánt szerepelt sokáig s Károlyi ettől a bankártól 10.000 dollárt kapott. Ezzel a pénzzel tért vissza a gróf 1925-ben Európába és pedig Párizsba, amely akkor már az emigráció további működésének és életének központjává lett.

4. Az emberi jogok magyar ligája.

Az emigráció Párizsba vándorlásának nem voltak valami különös, ideális rugókra visszavezethető okai. A frank nagy esése s ezzel kapcsolatban a megnövekedett munkalehetőség vonzza Franciaországba a munkások ezreit és velük az emigráns vezéreket. 1921-ben Párizsban alig volt még csak mintegy száz magyar, 1923-ban azonban számuk már 10.000 főre rúg. E munkásoknak csak kisebb töredéke került ki a bécsi vagy berlini emigránsok közül, nagyobbbrészüik közvetlenül Magyarországból vándorolt ki

A hazai földről elszakadt magyar munkások, kik a világháborúban elpusztult francia területek újjáépítésénél és sötét kőszénbányákban próbálták kenyerüket megkeresni, jó anyagul kínálkoznak az emigráns vezéreknél, hogy az őket Bécsben faképnél hagyó hadsereg helyett náluk keressenek kárpótlást. Könnyen lehet ugyanis azokat elkápráztatni és félrevezetni, akik még nem ismerték meg saját kárukon a vezéreket. Így a sors szeszélyes játékából ismét összeverődik egy tömeg, amelynek szószólóiuul tolhatják fel ezek magukat.

A kommunisták voltak a fürgébbek, akik észrevették a közelgő alkalmat, sőt már jóelőre számoltak is a magyar munkásoknak Párizsba vándorlásával. Még alig volt itt számbavehető magyar ember, a moszkvai Komintern végrehajtóbizottsága azonban, kapva a kínálkozó alkalmon, máris munkához látott. Rákosi Mátyás volt népbiztos személyesen jött Párizsba, hogy egyrészt összekötő legyen a francia kommunisták és Moszkva között, másrészt pedig a magyar kommunisták szervekedését előmozdítsa. Rákosi, mint a Komintern titkárja, eddig a magyarországi propagandát irányította és Berlinen, Bécsen keresztül egymásután küldötte haza a kommunista agitátorokat, Zinowjew pedig annyira megbecsülte, hogy 1921-ben az olaszországi forradalom kiobbantására a livornói kongresszusra maga helyett őt küldötte el. A francia kommunista párt, a C. G. T. U. (Confédération Générale du Travail Unitaire) Rákosi ajánlására a Párizsba Bécsből és Berlinből jövő kommunista emigránsokat melegen fogadta s őket, mint a kommunizmus nyugati előharcosait nagy erkölcsi és anyagi támogatásban részesítette. A magyar kommunisták eleinte mint a C. G. T. U. magyarajkú csoportja szerepeltek.

A propagandát és szervezést közöttük Rákosi utasítására egy hivatásos agitátor végezte, névszerint Zola (Steiner) József. Ez az ember a kommunizmus alatt a vörösörség egyik vezetője volt, majd Berlinbe

menekülése után pártja a moszkvai agitátorképzőbe küldte. Innen 1921 tavaszán ismét Berlinbe tért vissza, hogy ott megszervezze a németországi kommunistapárt magyar szekcióját, amelynek titkára is lett. Az alig-alig ismert nevű kommunistának ezek a sikerek fejébe szállottak. Tárgyalásokat kezdett a bécsi központi bizottsággal, hogy őt is vegyék be oda. Ez a terve azonban nem sikerült és nemcsak a bécsiekkel különbözött össze, hanem még Kun Bélával is szembekerült. A bécsi központi bizottság meg is vonta tőle a berlini szekció kizárólagos vezetését és két tagot küldött melléje. Személyes torzszalkodás és acsarokodás kezdődött ekkor a triumvirátus tagjai között, amelybe bombaként csapott be egy napon a szekció irodájának kirablása. Szerfelett jellemző a három vezérre, hogy e rablás elkövetésével kölcsönösen egymást gyanúsították. A szekció rövidesen fel is bomlott és a vezetők lassan Franciaországba mentek át.

Az a gyakorlat, amelyet a moszkvai agitátorképzőben és a berlini civódások között Zola (Steiner) így megszerezett, alkalmassá tette őt a Rákositól kijelölt munkák elvégzésére; multja vetekedett bármelyik kommunista nagyság előéletével.

A magyar munkások szervezése a kommunista recept és sokszor kipróbált utasítások szerint könnyen, akadály nélkül haladt. Az agitátorok tevékenységének jele volt, hogy 1924 júliusában megindult a kommunisták magyarnyelvű lapja, a «Párizsi Munkás» is, a C. G. T. U. és az Union Syndicale de la Seine költségén. A magyar munkások és bányászok így ismét olvashatták anyanyelvükön azokat a sekélyes propagandacikkeket, «proletár öntudatot ébresztő és erősítő» fejtegetéseket, amelyek a világ oly sok nyelvén látnak napvilágot és hatnak bódító mákony gyanánt.

A párizsi sikereket azonban megirigyelte a bécsi kommunisták vezére, Landler s ezért közkatonáinak a bécsi tevékenység alábbhagyása folytán ügyis feleslegessé vált részét éppenúgy Párizsba küldötte, mint egy-két közelálló hívét, ez utóbbiakat bizalmas utasításokkal is ellátva. Landler gárdájából Párizsba ment Ingusz Rezső, aki Bécsben a Kun Béla elleni küzdelemben, majd egyideig Németországban és pedig Westfáliában, majd később Berlinben teljesített «igen értékes» kommunista szolgálatokat. Ez Párizsban rövid idő alatt magához ragadja a legfontosabb vasas-szakszervezet irányítását, majd ennek segítségével a kommunisták között döntő tényezővé növekedve, a pártban nagy purifikációt rendez, azt új alapokra fekteti s azokat a régebbi vezetőket, akik nem Landler-pártiak, tehát akik az ő szemében nem egészen megbízhatók, részint kibuktatja, részint befolyásuktól megfosztja. Zola (Steiner) és két társa, Fiedler volt népbiztos és Orovani, aki magyar létére is a neully-i francia kommunista szekció vezetője volt, csak színleg nyugszanak bele mellőzésükbe. A legfelsőbb irányítással megbízott francia kommunistapártnál tiltakoznak Ingusz és társai erőszakoskodásai ellen, Ingusz mesterkedésére azonban még a franciák is ellenük

fordulnak, eltiltják őket minden párttiszségtől, sőt részben tagsági jogaikat is felfüggesztik. Fiedler és Zola (Steiner) ekkor cselhez folyamodnak. Fiedler azt kezdi hangoztatni, hogy ő otthagya már a kommunistákat és visszatért a szociáldemokrata pártba. Ezzel a fogással sikerül is neki megszervezni 70—80 szociáldemokrata vasmunkást, akik eddig a kommunisták közé nem akartak lépni. Ezekkel elhiteti, hogy ő a szakszervezetből kiakarja buktatni a kommunistákat és azt így szociáldemokratává alakítja át. Ily módon félrevezetve őket, gyűlést hív össze, amelyen párthíveivel teljes számban felvonul. Mivel az ellenpárt tagjai, Ingusz hívei, a titkár jóvoltából elkésve, csak másnap kapják meg a meghívót, Fiedler pártja többségben is van. Az Ingusz elleni bizalmatlansági indítványt elfogadja tehát a gyűlés, sőt új vezetőséget is választ, természetesen Fiedler és Zola (Steiner) hívei közül; beveszik ugyan Inguszt is, de csak formaképpen és befolyást nem biztosítanak neki. Bár a pucos végrehajtója nem vállal szerepet, nélküle és hozzájárulása nélkül semmi sem történik ezután. Az ellenpárti Landleristák a nyílt szintéren fennhangon hirdetik, hogy Fiedlert ki fogják zárni, mindez azonban csak komédia. Rákosinak és Ingusznak kizárási indítványát taktikázással húzzák-halasztják, úgyhogy döntés nem történik. A heves tiltakozásnak, becsméréseknek csak az a célja, hogy a szociáldemokrata munkások ne veszítsék el bizalmukat Fiedlerben, higyjék őt a saját emberüknek, hogy végül annál könnyebben váljanak a kommunizmus híveivé.

A kommunista vezetők lehetnek ugyanis egymás halálos ellenségei, szent és tartós azonban köztük az egyetértés, ha a munkások félrevezetéséről van szó.

Igazi elevenen lüktető kommunista pártélet volt tehát Párizsban. A vezetők marakodása a koncert, a hatalomért, a Moszkva előtt érdemnek számító pártszervezés dicsőségéért, ugyanakkor pedig a gyanutlan munkásoknak csapdába kergetése, megtévesztése, kihasználása — mindez a hamisítatlan, a világ minden részében ismételtlen lejátszódó kommunista pártélet.

A kommunistákat elkésve követték a szervezkedés terén a többi emigránsok. Jászi, Károlyi, Szende már 1924 nyarán megfordultak ugyan amerikai útjaik közben Párizsban, hogy ott a győzelemrejutó Herriot-val tárgyaljanak s nagyhangon hirdették is, hogy Herriot velük a «demokrata-szolidaritás alapján áll», sőt kezdték jóelőre izengetni haza, hogy majd rövidesen meg fogják tudni Magyarországon is Herriot hivatalos nyilatkozatából, hogy mit jelent ez a találkozás (Az Ember, 1924 jún. 1.), — de bizony a francia államférfi mérsékeltabb és óvatosabb volt náluknál.

E kis kirándulásoktól eltekintve az emigráns vezérek, mint legyek a cukorra, csak akkor repülnek Párizsba, amikor már összeverődik ott egy csomó magyar ember. Azokat, akik huzódoznak a kommunistáktól, ők igyekeznek megnyerni. Szervezkedésüket új, az eddigiektől

külsőségekben eltérő alapon végzik. Hogy megsokszorozzák erejüket s hogy tekintélyüket növeljék, egy már meglévő szervezet védőszárnyai alá bújnak. Az erősen baloldali világnézetet jelképező «Ligue des droits de l'homme»-hoz csatlakoznak s annak magyar csoportja gyanánt tömörülnek. Elnökük Diener-Dénes József, Károlyi Mihálynak riporterből lett külügyi államtitkára. 1924 őszén még csak tiltakozó gyűléseket tartanak Károlyi Mihály vagyonának lefoglalása, elkobzása és a «magyar reakció», a «fehér terror» ellen, a már jól ismert modorban. Mindössze pár száz taggal rendelkezik a magát az «Emberi Jogok Magyar Ligá»-jának nevező szervezet és még annak dacára sem tud számbavehető eredményt elérni, hogy az anyaliga is támogatja, pl. kieszközli a francia belügyminiszternél, hogy az emigránsokkal szemben a rendőrhatalóságok a tartózkodási engedély megadásánál ne ragaszkodjanak szigorúan a rendeletek szövegéhez.

A lassú vegetálásnak az az oka, hogy a magyar emigráció párizsi vezérei csak a második vonalból kerültek ki. Jászi vagy Kunfi tanultsága és elszánt makacssága egyaránt hiányzik belőlük. Csupa egyensúlyát veszített félművelt ember, akik képtelenek céltudatos és kitartó munkára. A legtöbb, amit el tudnak érni, az Magyarország hitelének rontása, tekintélyének aláásása.

Legalább külső látszatra eredményesebb tevékenységet akkor sikerül kifejtieniök, amikor 1925 május 1-én «Köztársaság» címen egy magyar hetilapot indítanak meg. A lap főszerkesztője Veér, családi nevén Walter Imre, aki csak 1924-ben hagyta el Magyarországot. Veér otthon, emigrálása előtt mindenáron mártír szeretett volna lenni, ezt a tervét azonban nehezen tudta megvalósítani. Valósággal készült arra a szerepére, hogy mint üldözött politikai vértanu jelenjen a külföldön, a magyar hatóságok azonban jóideig figyelembe sem vették nagy feltűnési vággal végzett államellenes tevékenységét. Végre, megunva folytonos csipkedéseit, megtették neki az óhajtvá várt szívességet és elfogták. Veér ekkor egy teatrálisan megrendezett «szökéssel», 1924 őszén, elhagyta az országot s örömpesve sietett előbb Bécsbe, majd Párizsba, élvezni «mártírságának» hasznát.

Az új lap a szokásos módon fellegettorlasztó ézengés, villámlás közt indult meg. «A mi küzdelmünk a Horthy-uralom megdöntését tűzi ki» — hirdette legelső számában s a főszerkesztő «Új forradalom felé» című cikkében nagy kopjacsörgetés közben így fenyegetődzött: «Az emigráció esztendőik során nobilesan válogatós volt harci eszközeiben és nem volt egységes abban az akarásában, hogy a reakciót, a rendszerré merevült terrort vállvetett erővel elpusztítsa. Mi nem leszünk többé szentimentálisak... A magyar nép felszabadításának, a magyar nép köztársaságának nagy eszmei célját a forradalom minden eszközével szolgálni akarjuk és tudjuk. Ha kell, republikánus légiókat akarunk, fegyvert a nép kezébe a fegyveres banditákkal szemben, a kint élő forradalmi tömegek akarátát acéllá olvasztva, szuronyt akarunk sze-

gezni a katonai diktátor mellének. Meg fog indulni a föld talpuk alatt . . . El fognak indulni az emigráns republikánusok légiói az ólomkatonák harcos ezredei után, melyek a «Köztársaság»-ban birokra kelnek a kibérelt reakciós sajtóval. És el fog jönni az az idő, amikor a demokratikus köztársaság eszményi vezérének, Károlyi Mihálynak harsány kiáltására tisztító viharoként kél szárnyra az elátkozott magyar földön : Aux armes, citoyens !»

Károlyi éppen egy hétre e cikk megjelenése után érkezett vissza Amerikából. Párizsban Veér és a franciaországi magyar bányászok elnöke fogadta ; a Liga és a kommunistapárt ugyanis egyaránt magának követelte őt. Károlyi nagy megrökönyödéssel látta, hogy Veér tudta és hozzájárulása nélkül megtette őt a «Köztársaság» lapvezérének. Méltatlankodott, mert a lap forradalmi politikája és köztársasági terve nem volt elég radikális neki ; életének korábbi eseményei éppen úgy, mint még Londonban a szovjetkiküldöttekkel folytatott tanácskozásai, Párizsban az orosz nagykövet estélyein való szereplése egyaránt azt mutatta, hogy ő a bolsevizmus híve. Egyelőre azonban nem emelt vétót s oda-kölcönözte nevét a «Köztársaság»-nak. Sőt biztatta a kommunistákat, hogy ők is lépjenek be a Ligába, amit azok meg is tettek.

Veérnek az emigráció egységesítésével való fenyegetődzése így komoly kísérletnek látszott. A «Köztársaság» megjelenése az immár egész világon szétszóródott emigrációnak azt hirdette, hogy a központ Párizs lett. A nagyszámú magyar munkás és az emigránsok ideözönlése valóban ebben a kétes dicsőségben részesítette Párizst. A «Köztársaság» már legelső számában hirdette : «Az egyetlen hely, ahol a megalkuvástalan opposzió lábát megveti, hogy kifordítsa sarkaiból a reakciót : Párizs», amit Károlyi még erősebben visszhangoztatott : «Párizsból új harcra indulunk ; az elnyomott magyar tömegeknek innen kell várni a felszabadítás pillanatát». (Köztársaság, május 16.)

De az emigráció más okból is Párizs felé tekintett ; a francia baloldali pártok megerősödése és kormányrajutása ugyanis azzal biztatja, hogy e rezsimváltozás kihatással lehet Magyarországra belpolitikai helyzetének alakulására is. Amint ezt a reménykedését Garami Ernő a bécsi emigránsok nevében a következőképpen ki is fejezte : «Mi Párizs felé nézünk s a «Köztársaság» megindulása, az emigráció erejének ez a Párizsban való feltámadása, új reménységet ébreszt bennünk. Mert megint olyan periódusba lépett a világ, amikor sokszorosan igaz, hogy Párizsból jön a fény : velünk együtt nagy népek várják, hogy a véres történelem áldozataira Párizsból áradjon a haladás, a szabadság és megbékélés meleg reménysége». (máj. 1.)

Az elszántság és a szándék egyaránt meg volt az emigráció valamennyi frakciójában, hogy tekintet nélkül a világnézeti különbségekre, egyetlen szervezetbe tömörüljenek a nagy cél, a magyar kormányrúd megszerzése érdekében. 1925 júliusában a magyar liga először egy forradalmi bizottságot szervezett, amelynek tagjai Károlyi, Linder, a pécsi

köztársaság volt vezére, Szende Pál, Károlyi pénzügyminisztere, Veér Imre és ennek öccse, Walter Ede lettek. A bizottságból egyelőre hiányzottak Garami és a jobboldali szocialisták, a tárgyalások azonban az alakulással egyidejűleg megkezdődtek velük is. Nevükben Diener-Dénes július 18-án már a nagyközönségnek is bejelentette, hogy bár ők eddig sem a radikális oktobristákkal, sem a kommunistákkal nem haladhattak együtt, most ezekkel «ideiglenes együttműködést» határoztak el s hasonlóképpen fontolóra veszik a Ligával való összekapcsolódást. (Köztársaság, júl. 18.)

A párizsi kommunisták kezdettől fogva minden erejükkel támogatták a Ligát, azzal a céllal, hogy majd csak akkor kezdenek külön úton járni, amikor Magyarország szocialista köztársaság lesz; a Liga és a kommunisták barátsága fejeződött ki különben abban a nagy jóindulatban is, amelyben Veér a magyarországi kommunistáktól a Vági-pártot részesítette. A szervezkedés erősen baloldali volt tehát. Mutatja a Veér cikkeiből vett következő két idézet is, hogy milyen harcias volt a forradalmi bizottság hangulata. A megalakulással egyidejűleg ezt olvassuk a «Köztársaság» június 27-iki számában: «Párizsban a négy évi börtönnel sújtott, üldözött republikánus mozgalom forradalmi szervezeteket alkot. Elindul a felháborodás elemi haragja megállíthatatlanul Párizs felől Keletnek. A reakció gonosz uraira, a gyilkosokkal paktálókra hárul a történelmi felelősség, ha ez a III. forradalom, a demokratikus köztársaság forradalma, nem lesz többé októberi kíméletességű, őszirózsás szentimentalizmusú, hanem könyörtelenül elsöpör minden ellenforradalmi akadályt, mely a demokratikus köztársaság útja elé tornyosodik». Valamivel korábban (jún. 6.) ugyancsak Veér «A forradalom küszöbén» című cikkében így fenyegetődött: «S mi az utolsó pillanatban kiáltjuk, hogy ha most önként félre nem áll a Horthy-Bethlen-reakció bűnös kormányzata, hogy helyet engedjen az utolsó pillanatban a demokrácia rendszerének, kitér a vérző csonkaországban a forradalom, mely kíméletlenül, félelmetes erővel fogja legázolni a gyilkosok, felbujtók és bűnrészesek kormányrendszerét».

Szinte a komikummal határos, hogy ezek az emberek, akik így fenyegetődtek, akik egy egész ország felett kívánták ismét átvenni a hatalmat, néhány hét leforgása alatt késhegyre menő harcot kezdenek — egymás ellen.

Mindegyik csoport türelmetlenül egyedül akart uralkodni és az összes többit igyekezett lehetetlenné tenni. Veért valamennyi emigráns gyűlölte és senki sem volt hajlandó magát vezetése alá odaadni. Ellentéte először Károlyival jut kifejezésre. Károlyi azzal az ürüggyel, hogy Trouvillébe utazik, levéteti nevét a lap éléről. Július végén az egységesítést Diener-Dénes kísérli meg, aki a Ligát, a kommunisták befolyás csökkentésével, szociáldemokratává akarja tenni. Ez sikerülne is, de a «Köztársaság»-ot nem tudja megszerezni, a lapot, a hatalom e jelvényét Veér szilárdan tartja kezében. Annál is inkább, mert segítségére siet augusz-

tusban Linder, aki — bár sikertelenül — Károlyit kiengesztelni igyekszik. Diener-Dénes támogatására viszont Garami utazik Párizsba, de ő sem tudja a kiéleződött személyi ellentéteket letompítani, úgyhogy a bécsi Világosság-csoport, az emigráció eddigi legrégebb szervezetének nevében Garbai próbálja most meg az egységesítést.

Ő, a magyarországi szovjet volt elnöke, akinek égisze alatt egykor Kun Béla és Kunfi Zsigmond uralkodtak Magyarországon, alkalmas közvetítő is. Tárgyal valamennyi frakcióval, a kommunistákkal éppen úgy, mint az anarchistákkal és megnyeri Károlyit is, akire nagy szükségük van Amerikából hozott pénze miatt. Károlyi hajlandó az együttműködésre, feltételül kiköti azonban, hogy az emigrációnak agresszív forradalmi lépéseket kell kezdenie és nem maradhat dísz-emigráció. Garbai elfogadja e feltételeket és Károlyi követelésére elejti Veért. Okot könnyű találnia. Szept. 16-án megtámadja őt a Liga ülésén, hogy felelőtlenül hirdet forradalmat, hogy pénzt a «Köztársaság» megindításához Lindertől kapott, aki meg azt a szerb kormánytól nyerte, biztosan nem a munkásság érdekében. Bebizonyítja, hogy a «Köztársaság» csak e két ember érdekét szolgálja és fenyegetődzik, hogy leközi a Linderre vonatkozó kompromittáló iratokat. Bár Veért így leleplezésével játszva ártalmatlanná teszi, az egység még sem jön létre, még pedig a kommunisták miatt, akik váratlanul Garbai ellen fordulnak, úgy hogy ez dolgavégezetlen kénytelen távozni.

A nyilvánosság előtt természetesen nem vallják be az ellentétek igazi okait, hanem — rendes szokásuk szerint — világnézeti különbségekkel hozakodnak elő. Azt mondják, hogy a bécsi Világosság-csoport csak akkor engedte volna meg a párizsi szociáldemokrata csoportot a Ligával együttműködni, ha ez kizárólag a II. Internacionálé szociáldemokrata munkásságának lenne a szervezete; ők azonban ennek biztosítására nem vállalkozhattak, mivel maguk is részei a francia Ligának, amely pártokon kívül áll s így nem kockáztathatták meg a francia Liga jogvédelmének elvesztését.

Garbai kudarca után megint Veér próbál felszínre jutni. Kizáratja Diener-Dénest, az új vezetőséget hívei közül választatja meg s szeptember 22-én már ő deklarálja Garbait árulónak. Még sem sikerül a hatalmat megtartania, mivel Károlyi a lensi munkásokhoz intézett nyílt levelében megvádolja őt és nyilvánosan megtagad vele minden kapcsolatot. Hűtlen pénzkezelésének leleplezésével is megfenyegetik, úgyhogy Veér, helyzetét tarthatatlannak látva, 1925 októberében beszünteti a «Köztársaság» kiadását és elutazik «propaganda útra». Nov. 16-án távozását a Liga is tudomásul veszi és elhatározza az emigráció újabb reorganizációját, mire a kiebrudalt Veér bosszúból leleplezi Károlyi összeköttetéseit a kommunistákkal.

Az operettszerű veszekedések között legkomolyabban — szokás szerint — a kommunisták fogták fel feladatukat, akiket erre Moszkva ellenőrzése is kötelezett. A bécsi—moszkvai kommunista emigránsok közt dülő

pártharcok ugyanis csak 1924 nyarán értek véget, amikor a III. Internacionále ötödik kongresszusa szigorú parancs gyanánt rendelte el, hogy a frakciókat likvidálni kell s ugyanakkor azt tűzte ki irányelvül, hogy a kommunista mozgalom súlypontját újból Magyarországra kell áthelyezni. A Komintern ugyanis az elmérgesedett torzsalkodások megszűnését többé már nem remélte a szembenálló felek fogadkozásaitól — úgylátszik Moszkvában is megismerték őket, — hanem csak egy nagy, földalatti mozgalom megszervezésében való elfoglaltságuktól. A Végrehajtóbizottság júl. 12-iki ülésén Kun Béla be is jelentette, hogy erre a munkára, félretéve minden ellentétet, valamennyien hajlandók. Miután megállapították a politikai, taktikai és organizációs téziseket, meg a titkos utasításokat, Rákosi Mátyás 1924 végén — természetesen álnéven — hazatért Magyarországra Weinberger Zoltánnal együtt, egy 15 évi fegyházra elítélt, de cserefogolyszállítmánnyal Oroszországba került kommunistával.

Moszkva megbízottjai a bolsevik propagandát Budapesten a Vági-párttal karöltve folytatták. Céljuk, mint az később bebizonyosodott, a társadalmi és állami rend megdöntésével a proletárdiktatúra kikiáltása volt. Rákosi és társai munkájukat nem korlátozták az ipari proletariátusra, hanem kiterjesztették a szervezést a földművelő lakosságra is. Sikerült is annyira vinniök tíz hónapi munkával, hogy titokban kommunista kongresszust tarthattak. Munkájukhoz a pénz korlátlan mennyiségben állott rendelkezésükre, a segéderőket pedig a bécsi emigránsok szállították, kik ott zavartalanul képezték ki az agitátorokat a külön erre a célra szervezett tanfolyamokon és szemináriumban. Szerencsére 1925 őszén a budapesti rendőrség nyomára jött a mozgalomnak és Rákosit társaival együtt ártalmatlanná tette.

1926 januárjára a párizsi emigráció még több egymással tülekedő csoportból állott, mint a beharangozott egységesítés előtt. Erkölcsi súlya csak azért nem csökkent, mert azzal eddig sem rendelkezett. A Liga tekintélyét nem növelte a világ előtt az, hogy polgárok és kommunisták egyaránt tagjai voltak. Sőt ellenkezőleg. Ismét csak az bizonyult be, hogy a bomlasztó munkára vállalkozó emigránsok között minden személyeskedő torzsalkodás dacára egy kérdésben nincs eltérés és köztük teljes egyetértés uralkodik, — ha t. i. Magyarországról van szó. Ez még jobban kifejeződésre jutott, amikor Budapesten kipattant a frankhamisítási botrány.

A túlságosan meggondolatlan vállalkozásban résztvevők előkelő társadalmi állása jó alkalmat nyújt a kisententenak, hogy sajtójában és a hozzá közelálló francia lapokban a magyar kormányt vádolja meg a frankhamisítás értelmi szerzőségével. Hatalmas sajtóharcot indít, amellyel Horthy kormányzót, Bethlen miniszterelnököt és a minisztérium több tagját mindenáron bele akarja keverni a botrányba, azzal az átlátszó céllal, hogy külpolitikai intervencióval távozásra kényszerítse őket s azután neki engedelmeskedő embereket ültessen a magyar

nép nyakára. Az emigráció megértve a kisentente szándékát, szívvel-lélekkel résztvesz a magyar kormány elleni sajtóharcban. Hiszen évek óta türelmetlenül várt alkalom érkezett meg, amelyet semmiképpen sem akart elszalasztani. Károlyi, Diener-Dénes, Szende kezdi meg az ádáz propagandát Párizsban. A legképtelenebb hírekkel látják el a szenzációéhes sajtót és személyes befolyásukkal is igyekeznek Magyarországra kedvezőtlen hírek vagy kommentárok közlését elérni.

Akciójuk a kisentente protektorátusa alatt annyira biztos eredménnyel kecsegtetőnek látszik, hogy az óvatos Garami éppen úgy hozzájuk csatlakozik, mint báró Hatvany, aki pedig látszólag már évek előtt visszavonult az emigráns társaságoktól s akit eddig — képmutató állítása szerint — állandó, leküzdhetetlen honvágy kíntott. Párizsba sietnek tehát ezek is, hogy valahogy távol ne legyenek, ha a hatalom szétesztására kerül a sor. Velük tart a magát legharcosabb emigránsnak nevező Göndör, s valamivel később a jugoszláv zsoldban élő Linder is. Stavnik Jánossal, Benes cseh külügyminiszter párizsi bizalmasával együtt a francia képviselőház folyosóit szállják meg, hogy ott kormánybuktató akciójuk megindításához a francia képviselőket parlamenti fellépésre bírják rá. Sikerül is megnyerniök Léon Blum-t, a szocialisták vezérét, aki Fontanier képviselőt bizza meg az interpelláció előterjesztésével. Ehhez az interpellációhoz az anyagot az emigráns vezérek szolgáltatják. Ugyanők megnyerik Blumt arra is, hogy Diener-Dénesnek «La Hongrie Oligarchie, nation, peuple» (Párizs, 1927.) címmel megjelent könyvéhez előszót írjon s hogy ebben is megvádolja a magyar kormányt a frankhamisítással.

Az emigráció a közvetlen informáláson kívül még népgyűlésekkel is igyekszik befolyásolni a francia közvéleményt. Károlyi pl. az 1926. jan. 10-én Boulogne sur Seine-ben tartott népgyűlésen hevesen kitör nemcsak Magyarország, hanem a magyar munkásság otthoni vezérei ellen is, jan. 13-án pedig ugyanő a magyar vörös szakszervezetek azon gyűlésének a vezérszónoka, melyet a «Secours rouge» képviselőinek felszólalásai még félreérthetlenebbül kommunista jellegűvé avatnak.

Ugyanekkor ügynökeik Magyarországon is fokozottabb tevékenységet kezdenek. A városokban a kommunisták a gyári üzemek köztulajdonba vételének jelszavával izgatnak, a falvakban pedig a földbirtokok felosztásával iparkodnak a nincstelenek közt híveket szerezni. A «Nemzeti Forradalmi Bizottmány» nevében Kossuth-arcképes felhívásokkal árasztják el «a földnélküli és törpebirtokos földműveléssel foglalkozó lakosságot», s felhívják, hogy községenként és pusztánként 100—100 tagból álló forradalmi szervezeteket alakítson, élükön hadviselt emberekkel. Megparancsolják, hogy a forradalom kitörésekor az 500 holdnál nagyobb birtokokat azonnal foglalják le, minden birtokost vessenek börtönbe, a vonakodókat pedig így fenyegetik meg: «Aki fegyveres ellenállást tanusít, az mint a jogaiért és a megváltó igazságért felkelő nép ellensége statáriálisan büntettetik».

A Budapesten gyorsan lefolytatott vizsgálat és bírósági tárgyalás nem igazolta a kisentente és az emigránsok vádjait; a per folyamán a legérdekeltőbb hatalom, Franciaország sem emelt kifogást a magyar bíróság munkája ellen. Ez az emigráció újabb csatavesztését jelentette. A kisentente fogcsikorgatva visszavonul, az emigránsok pedig csalódottan elszélednek. Linder visszatérve Belgrádba, márc. 17-én bejelenti, hogy visszalép a Jugoszláviában tartózkodó emigránsok egyesülete, a «Baranyai menekültek országos szövetségének» elnökségétől, mivel — szavai szerint — az emigráció ügye iránt oly csekély érdeklődést tapasztalt a külföldön, hogy a jövő esélyeit sem láthatja kedvezőknek.

Vannak, akik Párizsból távozásuk előtt még mindig nem nyugszanak és tovább dolgoznak Magyarország ellen, noha most már egyáltalán nem remélhetik tulajdonképpeni céljaik elérését. Ilyen pl. báró Hatvany, aki a szélsőbaloldali «Quotidien» szerkesztőivel való ismeretségét arra használja fel, hogy még 1927-ben is cikkeket helyezzen el e lapban a kormányzó és a kormány ellen. Bosszúszomjukban nincsenek tekintettel a félrevezetett, kihasznált magyar munkásokra sem. Amikor a frank stabilizációja nyomán ezek Franciaországban elveszítik munkájukat és ijesztő nyomorral küzködve vissza akarnak térni Magyarországra, csak hogy ne maradjanak megint magukra, azt kezdik hirostolni, hogy a kormány a hazatérő munkásokat koncentrációs táborokba viteti . . .

5. A mocsár.

Ép érzékű embernek azt kell hinnie, hogy az emigráció azon az úton, amelyen eddig végigkísértük lépteit, mélyebbre már nem süllyedhetett. Hiszen, félrelökve minden emberi érzést, szabadjára engedte féktelen szenvedélyeit és azok kitombolására nem hagyott kipróbálatlanul egyetlen elképzelhető eszközt sem. Gyűlölettel és bosszúvágygal eltelve eladta magát egy marék ezüstpénzért és a vérdíjat szívesen meg is szolgálta. Sőt rosszat tett, ártott még akkor is, amikor ebből többé már haszna sem lehetett. A normális ember azt gondolja, hogy ennél tovább már nem lehet jutni. Az emigráció azonban bebizonyította, hogy leleményességben felülmulhatatlan.

Rávetette magát legsajnálattaméltóbb áldozatára, amelyből eddig is élt, a munkásságra, erre a félrevezetett, szerencsétlen tömegre, hogy vámpírmódra kiszívja annak utolsó csepp véréit. Míg ennek eddig csak gondolat- és érzésvilágát szennyezte be, most már fontszámra kiméri annak elcsigázott testét is. Nem elég, hogy otthon kommunista aknamunkával kétségbeesett vállalkozásokba akarják belekergetni, csak azért, hogy a konzervatív kormány remélt szigorú megtorló rendszabályai ismét a proletártömegek indulatait korbácsolják fel, nem elég, hogy a külföldön nyomorgókat segítségnyújtás helyett visszatartják a hazatéréstől, csak hogy ne nélkülözzék önző terveikhez a segéderőket — szegyenszemre anyagi hasznot húznak még nyomorából is. A bécsi

«Abend», e szélsőbaloldali, tehát nem elfogult konzervatív lap leplezte le azt a szörnyű embervásárt, amelyet Böhm Vilmos rendezett. Kiderült, hogy a vöröshadsereg generalisszimusa a magyar munkásokat arra vette rá, hogy Bécsből ne Magyarországra, hanem a tengerentúlra, Braziliába menjenek; a biztos pusztulásba, az őserdőket irtani, küzdeni a középeurópai ember szervezetét gyorsan és biztosan felőrlő természeti erőkkel. Odadobta őket a feltartóztatlan pusztulásba, csakhogy haza ne térhessenek, be ne illeszkedjenek megint az otthoni rendbe — s hogy a maga számára minden kivándorló munkás után 15 dollár jutalékot zsebrevághasson.

S ez még mindig nem az igazi mocsár. Ennél is mélyebbre akkor süllyed az emigráció, amikor az egyes emberek erkölcsileg lezültenek a legutolsó fokra, amikor a maguk és mások becsületének kiárusítása után eladják szeméremérzetük utolsó foszlányait is.

Göndör Ferenc, akiről már ismételten szó esett, 1924 elején lapjában, «Az Ember»-ben egy cikksorozatot kezdett közölni «Egy éjjeli kalandor élményei és tévútjai» címmel Szigethy Félix ujságíró tollából, ki egykor az emigránsok legelőkelőbb társaságába tartozott. A cikkekben elejétől végig csak prostituáltokról s kitarítottjaikról, ezek viszonyáról, beszélgetéseikről, levélváltásukról van szó, meg az írónak a szerelem vásárterén kifejtett tevékenységéről. Szerfelett jellemző az emigrációs publicisztika erkölcsi színvonalára, hogy egyetlen lapjában a szemérmertlenség ennyire pőrére vetkőződve jelenhetett meg. Még jellemzőbb, hogy ezen meg sem ütköztek. A szerkesztő, Göndör, nagyszerű üzletfelfuttató ötletnek tekintette az elzüllött ujságíró vallomásainak közlését s kezeit elégedetten dörzsölve kérdezte a megjelenés napján az emigráció egy másik tollforgatójától, Németh Andortól: «Mit szólsz a Szigethy-cikkhez? Mikor irsz már ilyesvalamit?» Bár az emigráció sajtótermékei általában szívesen mozogtak a pornográfia határán, a prostituáltak kitarítottjainak életrajza még ebben az «irodalomban» is új szint jelentett.

Nem lehet kétséges, hogy mi vette rá a szemforgatóan Knut Hamsun nevet emlegető szerkesztőt, hogy ilyen írásmű kiadásával gazdagítsa az emigrációs irodalmat. Ugyanaz az anyagias szempont, amely az emigráció politikai akcióit irányította, tehát a pénzvágy, az üzleti haszon reménye vezette őt. Göndör el is érte célját, mert a cikkek feltűnést keltettek.

Érdekes, hogy maguk az emigránsok úgy érezték, hogy az éjtszakai kalandor szennyes élete szimbolikus jelentőségű. Az imént említett Németh Andor rezignáltan, némi fenntartással, de sok feleszméléssel így ismerte ezt be: «Szigethy önportréja szimboluma az emigráció sorsának. Még nem tartunk egészen ott, ahol ő, de az irány arra megy. Mindenki látja, érzi és részben végigcsinálja azt az egyre lagymatagabbá váló, egyre koncessziósabb, egyre inkább visszapolgárosodó, nihilistábbá, cinikusabbá váló lelki táncolást, amelynek a Szigethy-féle sors

csak egyik, bár igen feltűnő és brutális esete». (Az Ember, 1924 2. sz.) De ugyanígy ítélte meg a névtelenség leplébe burkolódzó «emigráns közkatona» is — marxista kifejezései szerint meggyőződéses szocialista — aki nyílt levelében azt írta Göndörnek, hogy «Szigethy perszönifikálja az 1924-es, az emberi ideálok harcában elbukott idealistákat». (Ugyanott, 1924 6. sz.)

Ezek az élesebben látó emigránsok észrevették tehát a párhuzamot, amely az emigráció sorsa és egy züllött ember élete között van, az egyezés tulajdonképpeni alapokáról azonban már hallgattak. A züllesztésük, a magasabb proletár-etikát emlegetők visszapolgárosodásnak mondták, holott az emigráció egész élete azt mutatja, hogy az már kezdettől fogva és minden ideális, magasabb erkölcsi normától függetlenül mély fertő volt, maguk pedig kitartottjai egy magyarelles politikai irányzatnak. Amíg csak tollukat és gondolataikat adták el, ez még nem volt feltűnő. Ezeket a ballépéseket még lehetett jóhangzó frázisokkal leplezgetni és szépítgetni. Amikor azonban piócamódra egyetemlegesen rávetik magukat a szerencsétlen munkásokra és ezeknek az elcsábított, sajnálatraméltó páriáknak testével kereskednek, szereznek maguknak pénzt, jólétet, megélhetést, mint kommunista agitátorok, vagy szocialista ujságírók, kik «Tavaszi van Braziliában» (Az Ember, 1924 6. sz.) s más hangzatos című cikkekkel csábítgatják «munkástestvéreiket» Amerikába, akkor kiütözik az a legnagyobbfokú erkölcsi romlottság, amely őket és a Szigethy-féle kalandorokat azonos típusú emberekké avatja.

Vitázni igazán csak arról lehetne, hogy ki süllyedt közülük mélyebbre.

Nehéz volna azonban ezt eldönteni azoknak, akik a parton állnak s csak azt látják, hogy a mocsár szennyes hullámai valamennyinek feje fölött összecsaptak.

VI. A kommunisták kulturális törekvései.

Az emigráció sokszor dicsekedett, hogy ő képviseli a magyar kultúrát. Jászi elkoptatott frázisa szerint az emigráció a gondolkozó agyvelő, míg otthon, a «fehér terror» honában csak az eszméletlen test hever.

A nagyhangú hetvenkedés alytalanságát mi sem bizonyítja inkább, mint az emigráció irodalmi meddősége. Abban az óriási papírtengerben, amelyet a polgári emigránsok összeírtak, csak irányregényeket és gyatra verseket találunk. A legtöbb, amire egyes, nyugati iskolában járt írók, mint Balázs Béla, Hatvany Lajos felvitték, divatjukat mult témáknak elcsépelet fordulatokkal való feltálatása. Ott tartanak még mindig, ahol a magyar irodalom valamikor 1914 táján volt.

A polgári emigrációnak «komolyabb» kulturális törekvése, mely

kissé túlemelkedik a zsurnaliszta propaganda jellegén, — természetesen a saját érzése szerint komoly — mindössze kettő volt.

Az egyiket Fényes Samunak, Bécsben 1923—1924-ben megjelent szépirodalmi hetilapja, a «Diogenes» képviselte. Ez céljaul a Felvidéken lakó és magyarul értő zsidóság kultúrájának fejlesztését tűzte ki. Kétségtelenül úttörő volt ezen a téren. Északmagyarország zsidó származású lakossága ugyanis eddig a magyar kultúrához igyekezett simulni. Elszakítani ezeket a kötelékeket, ez volt Fényes működésének első célja, eszköze pedig a zsidó faji öntudat felébresztése. Az út, amelyet a zsidóságnak kijelöl, nem cionista szellemű, nem a keleti faji sajátságok megőrzése, ápolása, sőt fejlesztése. A keresztény vallás és a keresztény felekezetek elleni kitérőekkel egyidejűleg támadja a rabbikat, a «zsidó klerikálisokat» is. Az új irány ideálja a monista progresszió, az atheista radikalizmus, világnézete tehát hangsúlyozottan természettudományos.

Bár ma már meghaladott fejlődési fokot jelent az emberi szellem életében az a magaslát, amelyre Fényes a zsidóságot fel akarja vezetni, mégis nagyjelentőségű kulturális elgondolás volt függetleníteni a zsidóságot a magyar nemzeti és a keleti vallási hagyományoktól s azt az atheista radikalizmus világpolgárává tenni. A szerkesztő előbb lapja körül összegyűjtötte a «fiatal tehetségeket», mint Balázs Bélát, Kassák Lajost, majd a címlapról lelépve, valóban Diogenes módjára maga is keresett híveket. Beutazta egész Felsőmagyarországot, mindenütt előadásokat tartva. Működését azonban nagy agitációja dacára sem kísérte siker. Az eredménytelenséget annak napfényre jutása okozta, hogy Fényes pénzt és megbízást a cseh kormánytól kapott. Ez ugyanis előbb a zsidóság elszárvosítását kísérte meg s csak amikor célját nem sikerült elérnie, adta ki a zsidóság külön utakra terelésének jelszavát, csakhogy gyengítse a magyarságot.

A másik kulturális törekvés hívei az erotikus felszabadulást hirdették. Lefordították és üzletileg jól jövedelmező kiadványokban nyilvánosság elé vitték azokat az erotikus műveket, amelyek szabad terjesztését Magyarországon a jóízlés és a bíróságok elítélő cenzurája nem engedte meg. Vezérorganumuk az ugyancsak Bécsben megjelenő «Ádám és Éva» volt, amely programjukat a következő módon körvonalozta: «A ma élő emberek nemi életét százados béklyók senyvesztik. Ezeket a mesterséges béklyókat meglátni csak azoknak nem adatott meg, akik még ma, az egyéni szabadságot dogmává avató korunkban sem érkeztek el ennek a szabadságnak a kívánásáig. A többiek, az emberek nagy tömegei régóta tisztában vannak vele, hogy az érvényesülés útját eltorlaszoló akadályok egy századok óta meghaladott és idejét mult szabályozás itt felejtett maradványai. Olyan maradványok, amelyeket már nem kollektív, de az egyén életébe belenyúló korok hagytak ránk megannyi eleven ellenmondásul s melyeknek szét kell porlaniok, hogy a kor szellemében gyökerező egyéni szabadság egyszer már valóban kibontakozhassék és éppen kibontakozásával megteremtse egy új ember-

közösség kollektív érzésének lehetőségét. A mi igazságunk, az erotikus felszabadulás szükségszerűsége most érett meg. Az érlelte meg, hogy napról-napra, óráról-óra nő azok száma, akik csörögni érzik kezükön a láncot. Az erotikus felszabadulás nem utopisztikus, hanem igazában teljességgel korunkban gyökerező követelés: korunk ideológiája termelte ki magából és érvényesülése ennek az ideológiának győzelmét jelentené. Amit az útból el kell takarítani, a mult lim-lomja csupán, letűnt korokból kölöncül magunkkal cipelt előítéletek». (1924. 2. sz.)

E nagyhangú szavak után azt gondolhatnók, hogy itt valóban új világnézet bölcsőjénél állunk. Szó sincs róla. Ha a folyóirat első oldalain díszelgő Tizian-képeket és «erotikus kultúra» feliratú cikkeket átlapozzuk, a leghitványabb pornografia szemétje tárul elénk. Az az erkölcstelenség, amely a polgári társadalom korában a jóízlés és szeméremérvet elöl a csatornába bujt meg, most azonban feltolta fejét az utca aszfaltjára. Jellemző, hogy a lap invenciózus szerkesztői milyen újdonságokkal kedveskedtek «kifinomult ízlésű» olvasóiknak. Vállalkoztak arra, hogy a «szerelmi grafológia» segítségével összehozzák a fiatal párokat, esetleg egy fiút és két leányt is, a pederasztjáról és szunamitizmusról pedig úgy beszéltek, mint az egyén legtermészetesebb jogáról.

Mindkét «kulturális törekvés» mozgató ereje a pénz volt. Az egyiknél a cseh kormány zsoldja, a másiknál az erkölcstelenségből húzott üzleti haszon. Egyik sem fakadt a lélek mélyéből s csak arra jellemző, hogy az emigráció leggaládabb vállalkozásait is mennyire elbujtatta a nagyhangú frázisok mögé.

Minthogy kár reájuk több szót vesztegetni, fejezetünk címébe is azt írtuk, hogy csak a kommunisták törekvéseiről emlékezünk meg. Ezeknél legalább azt az egyet megállapíthatjuk, hogy fanatikusan hittek törekvéseiknek magasra ívelésében.

1. Proletárkultúra.

A kommunistákkal kapcsolatban valóban csak törekvésekről, programokról és célkitűzésekről szólhatunk s csak részben a testet öltött eredményekről. Ez utóbbiak megvalósítása már nem állott módjukban, hiányzottak hozzá a tömegek és a proletár állam anyagi eszközei. Gondolkozásukra azonban töredezett, csonka voltukban is jellemzők. Különböző, meglehetősen rövidéletű folyóiratokban, mint Ma, Egység, Ék, Akasztott Ember, hozták napvilágra terveiket, egymással hadilábon állva és torzsalkodva s bár így fejtegetéseikben sok, féltékenység sugalta eredetieskedés van, mégis eléggé szemléletes képet nyujtanak az emigráció legszélsőbb balszárnyáról.

Elgondolásuk szerint az emberi társadalom ma, belső ellenmondásai által szétbomolva, végnapjait éli. A bomlás oka a legszélsőbb individualizmus, amely gazdasági és kulturális téren egyaránt egyeduralomra jutott. Ennek az individualizmusnak az oka ismét a kapitalizmus gazda-

sági viszonyaiban gyökerezik, a kíméletlen szabadversenyben, amely az embert egyszerre tette az áru szolgájává és más, legyűrt individuumok urává. Minél inkább lett az emberek egymáshoz való viszonya rideggé, anyagiassá, személytelenné, elvesztett gazdasági önállóságuk leplezésére annál jobban igyekeztek magánéletükben kifejezésre juttatni különállásukat. Ma a polgári társadalom minden tagja magában álló centrum, a társadalom pedig milliányi kis szigetből áll, amelyek mindegyike «önálló, magános, társtalan, füledt világ». Ez a kaosz felőrölt az ember «szubjektív és objektív kultúrájában», önmagában és a környező világban minden bizonyosságot s belőle most már csak a proletariátus vezetheti ki az emberiséget egy új életrendszer megteremtésével. Három tagja van ennek a kollektív életrendszernek. Az első a gazdasági érdekegység, amelyet a termelés és fogyasztás kommunista rendje hív életre. A második az egységes és teljes kultúra, a harmadik pedig az erkölcs, amelynek az a hivatása, hogy először legyen — a tulajdonviszonyok kikapcsolásával — az emberek személyes és társadalmi viszonyának egységes szabályozója. A proletariátus kultúrája nemcsak elsimítja a minden ember lelkében lappangó ellenmondásokat, hanem áthidalja a tudományok nyújtotta megismerés-lehetőségek és a végső egység közötti űrt is, mégpedig új hit, új, megnyugtató világnézet kialakításával. Azaz megadja — legalább úgy érzi, hogy meg tudja adni — a végső feleletet az embert nyugtalanító azon kérdésekre, amelyekre «Tao, Nirvana, Brahma, Isten csak különböző történeti feleletek voltak». Ez a mindenkit megnyugtató, kibékítő proletárkultúra a kollektív lélek megnyilatkozása és a polgári társadalmi rendnél magasabb koncentrációt jelképez.

Ezekben foglalható össze röviden a multról alkotott felfogásuk és a jövő fejlődés vonalát megrajzoló teoretikus elképzelésük.

Fiktív gondolatkonstrukció ez, amely már az első érintésre összeomlik; az orosz bolsevizmus még a gazdasági érdekegységet sem tudta hazájában életre hívni, hogyan volna hát képes új vallást teremteni? Ilyen ellenvetésekkel azonban nem zavartatják magukat a magyar emigránsok. Fantáziájuknak a messze jövőben csapongása mellett, ami még ártatlannak minősíthető, nem hagyják figyelmen kívül a jelen feladatait sem. Hirdetik, hogy nem elegendő a kollektív gazdasági rendet megteremteni, ugyanekkor, a szocializálásért folytatott küzdelemmel, az osztályharcral egyidejűleg teljes erővel kell megindítani a háborút a kulturális kizsákmányolás ellen is.

Hangoztatják, hogy a proletariátus osztályharcában nemcsak új gazdasági rendszer küzd egy másik gazdasági szisztémával, hanem az új gazdasági rendszer alapján voltaképpen «egy érzéseiben, szépség- és emberszeretetében, hitében, teremtővágyaiban egészen más embertípus keresi a maga megválthatóságát» és ugyanekkor állításuk mellett jól hangzó érvül említik fel, hogy lehetetlen jó politikai forradalmárokat nevelni az emberekből, ha másrésről ölbetett kézzel nézik, miként

nevelnek belőlük jó kispolgárokat kulturális területen. A «kulturális kizsákmányolás» ellen folytatott munkájukban fokozatosan, lépésről-lépésre haladnak. Előbb «tudatossá teszik» a proletariátusban, hogy nemcsak gazdaságilag használja ki és nyomja el őt a kapitalizmus, hanem kulturális tekintetben is oly életformákba kényszeríti bele, amelyek elnyomást jelentenek, azután pedig rámutatnak annak a hosszú útnak egymásután következő etapjaira, amely a proletárkultúra felépítéséhez, egy magasabb koncentráció felé vezet.

A legfontosabb lépés a mai individuális polgári életforma, a család szétrombolása, hogy az helyet adjon a nálánál «fejlettebb» kollektív koncentrációnak, a nemek alapján szerveződött férfi-, asszony- és gyermekközösségeknek.

A kommunisták szerint ugyanis a család a polgári gondolkozás produktuma, nem természetes életforma és tagjaira több teherterelt, mint előnyt jelent: «A polgári családkomplexum (férfi, asszony, gyermek), a három külön vágyú, külön pszichéjű és főleg a gyermeknél külön korú ember állandó, sőt kényszerű együttélése nem hármass tehermegosztást, hanem minden egyesre nézve hármass teherviselést, alárendeltséget és elfojtottságot jelent». E tehertereleket főleg az inproduktív gazdasági munkában, a nemi aszkézisben és az ideológiai hierarchiában látják jelentkezni. Az első területen a családkapcsolat a nő és a munka viszonyát visszasüllyeszti a háziipar primitívségébe, a munkaerő oktalan és céltudatlan kihasználásával pedig végzetesen elsenyveszti a nőt. A szocialista életberendezkedés — szeme előtt tartván a nagy ember-tömegek érdekeit — egyiket sem nézheti szótlanul.

A második kérdésnél érvelésük kategorikusan rövid, bár szerfelett jellemző: «Nyilvánvaló, hogy az egészséges nemi étvágy nem *egy* asszonyhoz, hanem *az* asszonyhoz fűzi a férfit és viszont és ez csak időről-időre specializálódik». Végül az utolsó pontnál így okoskodnak. A polgári családban, szűkös morális, pszichikai és esztétikai berendezkedésénél fogva, csak egy feltétlen úr van, — a családfő — akinek csak kópiája a többi családtag. Ez a helyzet nagyon súlyos minden megszülető életre, mert a családi élet hierarchikus voltánál fogva így minden generáció csak másolata lehet a réginek. «Ez pedig nem kevesebbet jelent, mint az emberiség teremtő és intuitív erejének állandó csonkítását, letompítását, sematizálódását és végül a tömegelőkeltségnek, a tömeg-alkotólehetőségeknek teljes kiölését és csak néhány kiváltságos egyéniség uralmának további és örökös folytatását.»

Ezekkel az érvekkel látnak hozzá a családi élet szétrombolásához, hogy megsemmisítsék a polgári szellem alapját.

Nem hiába ez az első lépésük; jól látják, hogy a család fennmaradása a legnagyobb akadály terveik megvalósulásánál. A család biztosítja ugyanis a tradíciók átöröklődését, tudatosakká és egyéniségfejlesztő erőkké formálódását. Ez kapcsolja az egyes embert a multoz és teszi lehetővé, hogy az individuum az emberiség életének hosszú folyamába

láncszemként illeszkedjék bele és hogy egy nagy organizmus élő sejtje, nem pedig az atomizált világ mechanikus része legyen. A családnak erről a jelentőségéről bölcsen hallgatnak. Ehelyett a családi életben csak gazdasági és szexuális alapokat látnak, amelyek maguktól megszűnnek «egy magasabbrendű gazdasági alap» létrejöttével és egy «szabadabb» nemiség mellett. A polgári családot «esetleg» még összefogó baráti- és intellektuális viszonyért és a gyermek elvesztéséért azzal vigasztalják az embert, hogy az eljövendő «teljesebb» társadalomban még több tér fog nyílani az intellektuális és baráti viszony kiélésére, mint amennyit egyetlen élettárs nyújthat.

A család szétrombolása mellett a kulturális felépítés többi programja már alárendelt jelentőségű. Fejtegetéseik, melyek oly élesek a bomlasztás jellemzésénél, ezeknél egyszerre ködszerűen homályosak lesznek. Az az egy kétségtelen csupán, hogy az egyéni élet és tehetség legteljesebb megbénításával mindenáron a névtelen tömeg kollektív lelkét akarják foglalkoztatni.

Elképzelésük szerint a tömeg szereplése «az élet dinamikus gócain» folya le, ahol «az élet mindenkor a maga legfrissebb és legaktuálisabb formáiban élheti ki egész intellektuális zsúfoltságát». A fórumokat technikailag helyettesítené az ujság, ez a legszociálisabb és legkevésbé konzerváló közlési forma, amely azonban egyetemes, «antológiaszerű», esetleg fényűjség lenne, az összes emberi megnyilatkozásokat egyidőben felölelő. A tömeg nevelését a gyermekévekben a «füledt és hullásításra berendezett iskolák helyett» az egészséges fekvésű és független gyermekközösségek végeznék, később pedig azok a gondolkodók, akik «nem könyveket firkálnak s nem a könyvtárakat és a hivatásból bölcs emberpéldányokat termékenyítik meg, hanem a tömegeket a közös térségek demokráciájában a szó és a személyes elevenség erejével».

Gondolnak még a tömeg aktív testkultuszára, a százezres tribünök helyett százezrek testgyakorló helyeire, óriási cirkuszokra, tömegünnepélyekre, kollektív városépítészetre, népművészetre, «azóval a pepecselő individuum kultúrkeretei helyett a tömegek kultúrkereteire». Az egésznek a lényegét ők maguk röviden így foglalták össze: Amíg a polgári individuális kor az életnek illuziókban, mégpedig rossz illuziókban való kiélésére kényszeríti az embert, addig a kollektív korra jellemző a mindenfajta aszkézis (nemi, esztétikai, testi stb.) redukálása és az élet tényleges kiélése, nem pedig utánélése.

Mindezek messze lebegő célok még Oroszországban is, ahol pedig az állam minden hatalma e kulturális törekvések szolgálatába volna állítható, hát még mily elérhetetlen távolban vannak az emigráns kommunisták előtt! Céljukhoz lassú, szívós munkával mégis el akarnak jutni. Összegyűjtik, csoportosítják erejüket és azzal, hogy orosz mintára megszervezik a prolétkultokat, megteremtik kulturális osztályharcuk forradalmi szervezeteit.

Az első prolétkultot Lunacsarszky orosz közoktatásügyi népbiztos

alapította, aki megalkotásának gondolatához mechanikus analógia útján jutott el. A proletariátus gazdasági osztályharcot folytató szervezetei, a szakszervezetek és fogyasztási szövetkezetek mintájára képzelte el a kulturális osztályharcot kezdeményező műhelyeket, amelyekben a proletariátusból származó «alkotó munkások» tömörülnek. A kollektív munkának ezek a hirhedt műhelyei produkálták azokat a verseket és színdarabokat, amelyekre az orosz bolsevizmus oly büszkén tekintett — mivel nem voltak tulajdonképpeni szerzőik. A prolétkult tagjai ugyanis együtt faragták a verssorokat, hol az egyik, hol a másik fejezett ki egy-egy gondolatot, vagy keresett megfelelőbb szót. Sok művészi értékük ugyan nem volt ezeknek a kiizzadt elmeműveknek, a hiányokat azonban felejtette kollektív szerzőségük. Ugyancsak a prolétkultban — a hivatalos kijelentések szerint — nevelést nyert minden, művészi hajlamú proletár is s ugyanott jöttek össze munkaidő után esténként a munkások, hogy mint egy önképzőkörben, drámát, hangversenyt rendezzenek és közöttük ily módon «a társadalmi érintkezésnek új, emberségesebb formája fejlődjék ki».

A prolétkultok ezen orosz válfajával a magyar emigránsok nem voltak megelégedve. Egyrészt túlságosan polgári színezetüknek találták azokat, másrészt pedig kifogásolták, hogy Lunacsarszky a polgári kultúrával szemben akar külön proletárkultúrát teremteni. Szerintük a prolétkultoknak ki kell zárniok magukból mindazt, ami polgári eredetű, azaz nem szabad semmit eltanulniok a burzsoáziától, nem szabad attól semmit átlopniok az új rendbe, hanem a proletárkultúrát a polgári műveltség széttörésével egyidejűleg, annak romjain kell felépíteniök. Kétségtelenül intranzigensebb álláspontot foglalnak el, mint az orosz népbiztosok, akiket így túlszárnyalnak eredetiségben; nekik természetesen semmi gondjuk sincs, hogy a valóságban hogyan is ölthetne testet elképzelésük.

Az emigránsok által tervezett prolétkultok harcos kultúrforradalmi csoportok, vezetőik pedig olyan írók, gondolkodók, tanítók és művészek, akik leszámolva multjukkal, kilépnek a «polgári társadalom beteg intellektuális» hálózatából, sorsukat egyedül a tömegekhez kötik és elvannak tökéelve, hogy «minden kompromisszum nélkül a szocialista életkonstrukció lényegét, etikáját, esztétikáját, tanításrendszerét, nemi és családi szisztémáját mutatják be és kívántatják meg a tömegekkel». A polgári kultúrából mindössze csak annak tárgyi, természettudományi és technikai eredményeit hajlandók átvenni, vagyis azokat az elemeket, amelyek nem lehettek a polgári ideológia kizárólagos részeivé. Egyébként pedig minden más részét ellökik maguktól és megsemmisítésre ítélik.

Még a képzőművészetek nagy alkotásait, világhírű szobrászok és festők műveit is.

Jellemző, hogy egyetértettek azokkal a német kommunistákkal, akik utcai harcaikban fel akarták használni a drezdai képtár örökbecsű

ereklyéit és a barrikádokon ezeket akarták felállítani védelmül a kormánycsapatok gépfegyverei ellen.

Az ideális prolétkultnak, a kultúrforradalom e harcos és nem szórakoztató szervének munkáját az emigránsok a következőképpen állapítják meg. Elsősorban az ő feladata, hogy a proletariátusban tudatossá tegye, hogy a kapitalizmus kulturális téren is kizsákmányolja. Ezt a feladatát a munkásintellektueleknek nevezett írók, gondolkodók és művészek vezetése alatt előadásorozatokkal és szemináriumokban végzi el. Szociológiai, világtörténelmi, világirodalmi, élettani, művészeti és «a határértékekre rámutató» szemináriumokban analizálják a kizsákmányolás megjelenési formáit. Szombat estéenként általános viták következnek, amelyeken megbeszélik az elmúlt hét anyagát, valamint az aktuális problémákat. E vitaesték anyagául példaképpen ilyen témákat látunk felemlítve: A családról, a nemiségről, az irodalomról, az anarchizmusról, a vallásról; Anatole France, Gorkij, Rabindranat Tagore viszonya a szocializmushoz, forradalomhoz, illetőleg burzsoáziához; van-e külön zsidókérdés? Galilei, Newton, Einstein és a szocializmus; lehet-e ma alkotnia egy szocialista művésznek? Az analfabéták tanítására külön rendszeres tanfolyamokat szerveznek, szem előtt tartva, hogy az írás-olvasást olyan szövegeken gyakorolják, amelyek azonnal közelviszik őket a szocialista kultúra lényegéhez.

Ezzel az öntudatosító-tanító munkával párhuzamosan halad az «alkotó munkások» tevékenysége, akik a proletárkultúra alapjait vetik meg a kommunista etika, irodalom, művészet és nevelésrendszer problémáinak elméleti kifejtésével és a lehetőséghez képest gyakorlati megvalósításával. Ezt a tevékenységet már nem tudják körülírni, maguk is belátván, hogy az alkotó munka nem kényszeríthető bele előre megállapított formulákba.

A majdan megállapítandó eredményeknek a proletariátussal való közlésére azonban már most gondolnak. Úgy képzelik, hogy Marx kommunista kiáltványának mintájára kellene egy olyan kollektív manifesztumot megszerkeszteni, mely a szocialista kultúra alapjait vetné meg az etikai és esztétikai problémák, valamint a család, a nemi élet, a gyermek- és asszonyprobléma, a nevelésrendszer kérdéseinek közzérthető fejtegetésével. Ez a proletár-enciklopédia, «az összes ismeretterületeknek az objektivitás mai fokán egy egységes tudományrendszerben való összefoglalása», a prolétkult valamennyi írójának kollektív munkája volna.

A polgári kultúra negatív jellegű lerombolása mellett ez a pozitív építés körvonala. A vásárnapok és egyéb ünnepek, mint május 1-e, szolgálnak arra, hogy mindkét küzdelem eredményeit időnként a tömeg elé vigyék, «nehogy ez a sok negáció és komoly tanulás után érzékeit továbbra is a kapitalista ópiumtanyákon legyen kénytelen elkábíttatni». A vásárnapok így az új ember harcos ünnepnapjaivá válnak a «tömegkórusokkal, tömegdrámákkal, a tömegek aktív részvételével rendezett

demonstratív és minden ünnepélyessége dacára is harcos és lázongó ünnepélyekkel» és arra hivatottak, hogy lekössék és foglalkoztassák a tömegek energiáját és idejét, úgyhogy azoknak ne legyen módjuk visszakíváncozni az «operett-bordélyokba», az alkohol mellé, a mozikba, «a hullaszagú múzeumokba» és a tucatrehányokhoz.

Az eredményt a maguk részéről biztosra veszik, mihelyt sikerül megteremtteniök a kollektív életformák kereteit, amelyek az utánélés helyett az átélést teszik lehetővé. Annyira biztosra, hogy tervezgetéseikben még tovább mennek és kidolgozzák a prolétkultok internacionális kapcsolatának részleteit is. Prolétkult-Internacionale volna a különböző országok prolétkultjait összefoglaló szervezetnek a neve, mely a III. Internacionale egyik, autonómiával felruházott szekciója volna, épen úgy, mint a Profintern vagy az Ifjúmunkás-Internacionale. Ez gyűjtené össze az egész proletariátus kultúrájának termésanyagát és szervezné, terjesztené egy nemzetközi iroda útján a tudományos és irodalmi könyveket, plakátokat, képeket, központi lap és könyvatos kiadásával híryanaghoz juttatná az egyes országok ujságjait, végül pedig nemzetközi, illetőleg vándorkiállításokat is rendezne.

Az ember szinte visszaretten, amikor ennek a lélektelen, sablonos kultúryanag-elosztó szervezetnek az alapszabályait olvassa, annyira ugyanazok a szempontok jutnak működése elképzelésénél érvényre, mint amelyek egy áruszövetkezet életében irányadók.

Ilyen torzszülöttek azonban csak azok fejéből pattanhatnak ki, akik az emberi lélek minden egyéni megnyilatkozását el akarják fojtani és ellenségként néznek mindenkire, aki csak kiemelkedik szellemi képességével a tömeg szürkességéből. Sötét irígység és elvakult gyűlölet vezeti őket mindazok ellen, kik az intuíció segítségével a lélek mélységeiből hozzák fel gyöngyszemeiket. Azoknak az alsóbbrendű, tehetségtelen embereknek az irígysége és gyűlölete, akik minden erőlködésük ellenére sem tudnak művészek lenni s ezért elgáncsolják a tehetségest és lerántják maguk közé. És — tegyük még hozzá — azoknak a korlátoltsága is, akik a művészetet úgy képzelik el, hogy a prolétkultok megállapítják a költői alkotás szabályait s most már ezeknek figyelembevételével bárki írhat verseket vagy festhet képeket.

A kommunista emigránsoknak szerfelett keveset sikerült megvalósítaniök a proletárkultúra megalapozásáról szőtt tervekből. Nem eltökélésükön, hanem az európai kultúra ellenálló erején mult, hogy a polgári műveltséget nem tudták lerombolni; a prolétkultok építő tevékenységének eredménytelensége pedig az «alkotó munkások» hiányának és a proletárok közömbösségének volt a következménye. Ugyanazok a bajok jelentkeztek tehát, mégpedig hatványozott mértékben, amelyek Oroszországban is szembetűnnek. Igaz, hogy Párizsban épen úgy szerveztek az emigránsok prolétkultot, mint Kassán, azonban egyik sem jutott a dalárdáknál és önképzőköröknél nagyobb jelentőségre. Maguk a kommunisták is kénytelenek voltak elismerni, hogy prolétkultjaik

műkedvelő színelőadásaikkal és szavataikkal szerfelett «kispolgári» színezetűek. Nem voltak azok egyebek, mint a kommunista propaganda új eszközei, amelyekkel a kommunista párton kívül álló tömegekhez iparkodtak közelebb férkőzni. Ami az «alkotó munka» és a «művészet» terén a prolétkultokban mégis kitermelődött, az kizárólag a «költészet» körébe tartozik.

2. Proletár költészet.

A kommunista emigránsok költészete kevés, sőt — mondhatnók — semmi eredetiséget sem mutat fel; az orosz bolsevik irodalomnak egyszerű kópiája.

Érthető ez, ha meggondoljuk, hogy már a magyar proletárdiktatura gyakorlói, az orosz állapotoknak ezek az utánczó is csak azt tartották kommunista költészetnek, amit Oroszországban láttak. Természetes, hogy a diktatura «művészei» is, emigrációba szorulva, nem próbáltak új utakon járni, hanem megmaradtak az orosz példánál. Legyünk igazságosak: nem is lehetett volna mást tenniük, mint amit a kommunista párt előírt, mert különben a pártfegyelemmel jutottak volna összeütközésbe. A szoros orosz kapcsolatot mutatják már esztétikai lapjaiknak cikkei is. Ezek vagy orosz írók műveinek fordításai, vagy az orosz állapotok megfigyelésének eredményei s csak igen csekély köztük a magyar nevű szerző tollából kikerült rész.

Mint ismeretes, az orosz kommunista művészet terén számos, egymással hadilábon álló, egymást kiátkozó irányzat váltakozott. Aktivizmus, konstruktivizmus, szimbolizmus, szuprematizmus, centrizmus, futurizmus, egofuturizmus, imaginizmus volt a leghangosabb irányzatok neve, számtalan másról nem is szólva. Bár ez irányok hívei talmudi szórásalhasogatással tudták megvonni egymás között a korlátokat, abban az egyben megegyeztek, hogy mindegyikük valami olyant akart alkotni, ami szembetűnően és félre nem érthetően különbözik a polgári szellem költői műveitől. És pedig különbözik nemcsak a költői mű tárgyával, hanem előadásának módjával is. Ez az új-keresés és hajszolás magyarázza meg, hogy széttörték a prozódia és rímelés régi szabályait, elvetették a verselés megállapodott technikáját és a szó szoros értelmében bolsevizálták a stílust meg a ritmust, sőt új, soha nem hallott szavakat is gyártottak, amelyek értelmét azonban senki sem tudta kitalálni. Erre a költészetre még a legnagyobb jóindulattal is csak azt lehet mondani, hogy a szavak kombinációjának művészete.

Ezeknek az orosz műveknek a példájára szerkesztették tehát a magyar kommunista költők verseiket. Aktivistát, futuristát, dadaistát, vagy bármilyent, aszerint, mint Oroszországban a kommunista párt az egyiket vagy a másikat ismerte el hivatalosan a forradalomhoz legközelebb állónak. Ott pedig a párt nevében Trotszkij és Lunacsarszky döntöttek; az első különösen gyakorlott szakember a költészet terén, hiszen mint hadügyi népbiztosnak bizonyára sok ideje volt elmélyedni

az esztétika útvesztőjében. A bolsevik uralom kezdetén Lunacsarszky a futurizmust pártfogolta, Troztkij azonban ellene fordult, mert a futuristákat művész-bohémeknek találta, kik nem elég jó forradalmárok. A futurizmus után majd az egyik, majd a másik irány kerekedett felül és ezekre a változásokra ügyeltek a magyar kommunisták. Ők sem a «gyárak költészetének» adtak tehát hangot, hanem inkább a «költészet gyárait» alapították meg.

Messze vezetne a különböző forradalmi költői irányok egyéni jellegzetes vonásait külön-külön tárgyalni. Egy-két példa minden magyarázatnál szemléltetőbben mutatja be ezt a proletárköltészetet. Nem idézzük azokat a verseket, amelyekben egész sorok felkiáltójelekből állanak, azokat sem, amelyekben függőlegesen, vízszintesen, rézsút kisebb-nagyobb betűtípussal szedett értelmetlen sorok hajlanak egymás felé, úgyhogy az egész az első tekintetre tipográfiai mintagyűjteménynek tűnik fel. Mindezen és más különcködést elmellőzve, csak a következő két verset mutatjuk be, amelyekben ha nem is értelmes mondatok, de legalább valóságos szavak fordulnak elő.

Kudlák Lajosnak «Les messieurs» című verse (Ma. 1922 febr. 1.) a következőképen hangzik :

ÖN WW 67

ujjaim megsültek a bogárkában

180.5

a gyorsvonat

Kéjgyilkos az ólom-csővekben, Uram frankban

fizetek (la puella)

tojássárgája + villanykörte

szívem villanykörte szőr

megcsókoltam la puella

(la puella la puella)

lábammal a sárga csillagot

W

kék az izé

W

W

W

67

Bombay

Mész

Valószínűleg semmivel sem fog több értelmet találni az olvasó Heller Jenő következő versében sem (Akasztott Ember. 2. sz.), amelynek «Decemberi antológia» a címe :

Bárkák futottak a gyémánt asztalok között

— aranyos gyermekem — és reménytelen vőlegények

és 6X apák tolták gégem felé izzadt harcukat

és én szomorúan curukkoltattam vissza
 a megfagyott falvakat koldusaikkal
 és a zsúfolt vonatokat céljaikkal
 a borbélyt fésűivel
 a sebészeket meztelen karok nélkül
 pénzt pénz nélkül
 szüzeket multjuk és ágyak nélkül
 hogy aztán rajzani engedjem a rovatokat
 a Számok
 körül!
 Rovatokat és számokat!
 Házakat és embereket!
 és gyermekeik felett a boltozatos misztériumokat
 a dogmákon!
 Ha van egy lehetőség, akkor ez csak a felületek alá való
 furakodás lehet és megfeszülés lehet —
 és közben — aranyos gyermekem — nyüzsögnek körülöttem
 jól határolt céltalanságok
 jövés eljövés általmenés
 otromba zűr-zavar.

Az utolsó sor még a vershez tartozik; Heller úr azonban eltalálta olvasóinak véleményét és így — kimondatván az ítélet — felmentve érezzük magunkat annak megismétlése alól.

E versek szerzői magukat jó kommunistáknak, a proletárdiktatura elite-harcosainak nevezték, költészetüket pedig a tömeglélek megnyilatkozásának; prizmának, amely magába gyűjti a proletariátus lelkének vonásait. Egyik állításukat sem vonhatjuk kétségbe. Csupán az utóbbit kell kissé mérsékelnünk: zagyva elmeműveik csak annak a tömegnek a sajátjai lehetnek, amely őket vezetőiknek elismerte vagy azok gyanánt megtúrte, nem pedig annak, amely hátat fordított nekik otthon, vagy elhagyta őket az emigrációban. Ha így kellő határok közé szorítjuk a kommunisták nagyhangú kijelentéseit, költői műveikben valóban mint tükörben pillanthatjuk meg a kommunista emigránsok lelki arculatát.

Ennek az arcnak a vonásai ugyanazok, mint amelyek az emigráns sereg politikai működéséből is kivetődnek.

A bolsevikiek értetlenül állottak a fejlett polgári kultúrával s természetes társadalmi berendezkedéssel szemben, nem bírtak beleszokni a magas fejlődési fokot elért állapotokba és primitívebb, állatibb lelkük egy kezdetleges fokra vágyott vissza, oda, melyet az emberi szellem már túlhaladott. A félvadak gyűlölködésével néztek tehát államra és társadalomra, ezekre a rettenetes béklyókra, amelyek kordában tartották ösztöneiket és a ketrecéből kiszabadult vadállat vérengzésével akartak elpusztítani mindent, ami felettük volt, csak hogy végre a világmindenség olyan primitív fokra kerüljön vissza, amelyen ők maradtak. Így

pusztították el Oroszországban a polgári társadalmat és a kapitalizmust, hogy ott a jobbágyság, sőt némely vonatkozásában a rabszolgaság állapotait állítsák vissza s így akarták a magyar emigrációból is felforgatni az otthoni gazdasági és társadalmi rendet.

Ugyanez az elégedetlenség, a primitív iránti nosztaliga, vak gyűlölet és rombolási kedv ébredt fel bennük a kultúra fejlettségének láttára is. Nem bírják elviselni, hogy valami szebb, harmonikusabb legyen felettük. El akarják hát pusztítani, hogy a szellemi műveltség is vissza-kerüljön abba az állapotba, amely az ő igényeiket nem haladja túl. Láttuk, hogy még teoretikus cikkeikben sem tudják elképzelni, hogy mit is lehetne az elpusztításra ítélt polgári kultúra helyébe állítani. Fantáziájuk csak a mechanikus kombinációk határáig tudja őket vinni, a Prolétkult-Internacionale alapszabályainak megállapításáig, az éteri régióba azonban képtelen felemelni őket. Itt már elkókad szárnyuk. A valóságban pedig még kevesebbet tudnak teremteni. Költeményeik ziláltsága eléggé mutatja ezt.

Nem frissebb alkotóvággy, kifinomultabb ízlés, egészségesebb «szociális» szellem alkotásai ezek a költői művek és rajzok, hanem a primitív ősemberé. Az afrikai félvad négerek artikulálatlan, értelmetlen szavakból összefűzött dalaihoz és fából faragott vagy sárból gyúrt szörnyszobraihoz hasonlóak a kommunista alkotóművészek versei és rajzai. Azoknak verselése és zenéje is ilyesféle tépett melódiájú, azoknak a «képzőművészete» is ilyen kifacsart tagú embereket és szörnyetegeket ábrázol. Csak egyben különböznek. A félvad négerek költészete és művészete nem eredetieskedő, nem gyárilag készített, nem mesterkelt.

Bármennyit hangoztatták is ezek a szócsavaró művészek a forradalmi jelszavakat, a proletariátus Oroszországban mégsem őket érzi igazi költőinek. A hivatalos elismerés is inkább azoknak jutott osztályrészül, akik futurizmus, kubizmus helyett érthető szavakkal fejezik ki a félvad tömeg érzelmeit. Az orosz proletariátus igazi költői istenkáromlásokat és vallásgyalázásokat, leírhatatlan blaszfémiákat vagy trágárságokat teregetnek szét verseikben. A lebuajok pálinkabüze, tömegszállások áporodott levegője, durva emberek nyers beszéde, az idióták és terheltek állati röheje fojtogat ezekben.

A magyar emigránsok ezt az irányt is lemásolták. Ha egy orosz költő dicsőíteni tudja a hirhedt cseka kínzásait, a magyar emigráns sem marad el és második Krisztusnak nevezi el a magyar cseka fejét: Korvin-Klein Ottót, ezt a púpos, visszataszító szörnyeteget, aki a diktatúra alatt a politikai rendőrség vezetője volt s aki több ember halálában vétkesnek találtatván, akasztófára jutott.

De nem hiányzanak azok a versek sem, amelyek a keresztény egyházakat gúnyolják, míg — sajátságos módon — a zsidóvallást sohasem bántják.

(Folyt. köv.)

Mál sz Elemér.